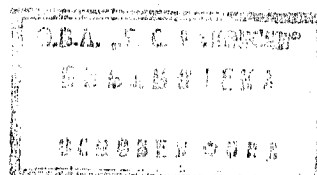

1929/30
Приложение на в. „Народна Отбрана“ — 1929.г.

№ 2

**СБОРНИКЪ
ОТЪ
СТАТИИ**

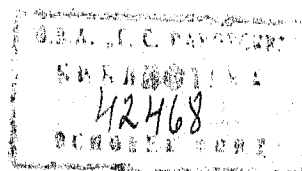
СОФИЯ

Печатница на Армейския военно-издателски фондъ

1929.

Съдържание

- 1) Вѣкътъ на Симеона. Отъ П. Мутафчиевъ
- 2) Една важна, но забравена у насъ речъ. Отъ Д. Уста Генчевъ
- 3) Манифестъ за обявяването на Освободителната война (1877—1878. г.).
- 4) Освободителната война—1877-78. г. Отъ Недевъ
- 5) Краткъ исторически прегледъ на развитието на българската войска. Отъ И. И. Ф.

Вѣкътъ на Симеона

I.

Въ многовѣковната история на българския народъ царуването на Симеона (893.—927. г.) безспорно е времето, когато сръдновѣковна България достига до най-голъмо могъщество и разцаѣтъ.

Условията за тоя подеъмъ бѣха подготвени още презъ предиднитѣ царувания. Въ началото на IX в. Крумъ бѣ включилъ въ предѣлитѣ на българската държава земитѣ около сръдния Дунавъ и Тиса, цѣлата източна частъ отъ днешна Унгария заедно съ Трансилвания. Днешно Влашко и Молдава още преди това се намираха подъ властѣта на българскитѣ ханове. Все тогава, къмъ началото на IX в., въ българскитѣ държавни граници бѣ влѣзла и областѣта на съединена Морава. При сина на Крума, Омортагъ, българитѣ въ борба съ франкитѣ се явиха и въ западнитѣ части на Панонската равнина, къмъ Драва и Сава. Къмъ края на Омортаговото царуване българскитѣ граници на северозападъ обхващаха вече областѣта Сремъ и цѣлата днешна северна Сърбия до течението на р. Колубара. На североизтокъ, навѣрно въ борба срещу новопоявилитѣ се тогава маджари, войскитѣ на Омортага минаваха широкия Днепъръ. Разширението къмъ югъ бѣ започнало все по сжщото време, макаръ съпротивата, която българитѣ срещаха тукъ отъ страна на Византия, и да правѣше успѣхитѣ по трудни и бавни. При Крума бѣ присъединена Софийската областъ, а може би и цѣлата днешна югозападна България, заедно съ земитѣ по Българска Морава, около Нишъ, Лѣсковецъ и Враня. По такъвъ начинъ бѣ създадена базата за проникването въ Македония. И когато при Омортага бива присъединена къмъ българската държава северна Тракия — между Родопитѣ и Хемусъ, цѣлото внимание на неговитѣ приемници вече е насочено къмъ югозападъ. Двадесетъ и петъ години следъ Крума войскитѣ на Пресияма нахпуватъ къмъ Сърската и Солунската равнини и при Бориса научаваме, че българска е цѣла Македония, на югозападъ до границитѣ на Епиръ и до Адриатическо море. Византия е изтласкана отъ по-голъмата частъ на Балканския полуостровъ. Нейнитѣ владѣния къмъ сръдата на IX в. сж ограничени съ областитѣ на източна, южна и западна Тракия,

земитѣ около Сересѣ и Солунѣ, Гърция и една част отъ Албания. Отъ втората половина на IX в., както би могло да се сѣди по нѣкои откъслечни сведения, българското върховенство сѣ признавали и сръбскитѣ князе, чиито земи на изтокъ тогава имали за граница р. Ибъръ, притокъ на западна Морава.

Съ приемането на християнството за българското държавно развитие се откривали широки перспективи, но сѣщевременно и трудни задачи. Чрезъ новата религия и общата културна нивелация се отстранявали и сетнитѣ прѣчки за пълното сливане на прабългари и славяни въ единъ народъ. Заедно съ това единната българска държава ставала вече естествениятъ центъръ за политическото обединение, а отъ тукъ и за пълното сливане въ единенъ народъ и на останалото балканско славянство. Постигнението на тая задача изисквала, като предварително условие, вътрешна консолидация на българския държавенъ и общественъ организъмъ. Християнството бѣ внесло значителни сътресения въ него. Създаденитѣ тукъ противоречия трѣбвало да бждатъ изживѣни. Трѣбвало да бжде възстановена прекъснатата отъ новата религия връзка съ старата държавна и национална традиция или по-право — да се намѣри възможността и основата за тѣхното примирение. Християнството трѣбвало да бжде тукъ не сила, която руши, а която съдействува за развитието и усъвършенствуването на това, що вече по-отрано бѣ създадено. Нужно било, отъ друга страна, българскиятъ народъ, който презъ последното полустолѣтие бѣ почналъ да играе една тѣй решителна роля въ политическитѣ отношения на Източна Европа, съответно на това да бжде издигнатъ и въ просвѣтно отношение до равнището, на което се намираха неговитѣ християнски съседи.

За изпълнението на всичко това е било потрѣбно време и миръ. И тѣкмо поради това въ дълбокъ миръ протича цѣлото царуване на Бориса отъ покръщението, та до отричането му отъ престола. Една епоха отъ цѣли двадесетъ и петъ години на интензивна народна просвѣта, на духовно развитие и на материаленъ подъемъ. Възшествието на Симеона, само по себе си, давало всички гаранции за това, че периодътъ на мирно творчество за българитѣ ще продължи. Новиятъ български владѣтель, преди събитията да го издигнатъ на престола, е билъ монахъ и само измѣната на братъ му Владимира къмъ християнството бѣ поискала отъ него да замѣни монашеското расо съ княжеската багреница.

Но насокитѣ въ държавната политика на българитѣ не се опредѣляли единично отъ тѣхнитѣ вътрешни нужди и отъ волята на българскитѣ господари. Наредъ съ закрепващата българска държава, като непосредственъ нейнъ съседъ се издигала старата Византия, която въ даденото време пред-

ставяше една свѣтловна сила. Всички нейни по-раншни усилия съ оръжие да сломи българитѣ бѣха останали безуспѣшни. Защото антагонизмътъ между нея и българитѣ бѣ не само политически, но и културенъ. А въ езичеството и неговитѣ традиции, духовни, битови и социални, българската държава до срѣдата на IX в. черпѣше сили срещу опасноститѣ, на които бѣ изложена отъ страна на могщия си юженъ съседъ. Въ тоя смисълъ официалното възприемане на християнството отъ страна на българитѣ бѣ за Византия една победа, по-голяма отъ всѣка друга, одържана по бойнитѣ полета. Чрезъ християнството България се поставяше подъ духовното ведомство на цариградския патриархъ, — а тѣй като той бѣ само въброизповѣденъ министъръ на императора — и подъ политическото опекунство на тоя последния. Чрезъ християнството България влизаше въ културната общностъ, представяна отъ Византия и се подлагаше на нейното влияние. Представителитѣ на византийската държавностъ сѣ имали, прочее, всичкитѣ основания да се надѣватъ да превърнатъ България въ единъ сателитъ на империята, въ нейнъ васалъ. Времето трѣбвало да работи за тѣхъ.

Тѣкмо обратното, обаче, на очакванията, които въ Цариградъ имали, още Борисъ далъ да се разбере, че той приелъ християнството не за да жертвува духовната самостоятелностъ на народа и да подготви политическото му подчинение на една външна сила. Приемането на Методиевитѣ ученици въ България, замѣняването на грѣцкия езикъ въ богослужението съ славянобългарския и на грѣцкото духовенство съ свещенство, излѣзло изъ срѣдата на самия народъ, систематичната книжовна и просвѣтна работа, която подъ ръководството на Бориса бѣ почнала изъ широката българска земя, всичко това било достатъчно, за да се убедятъ въ Цариградъ, че тѣхнитѣ смѣтки и очаквания за бждещето сѣ въ значителна степенъ погрѣшни. Вниманието, съ което до тогава тамъ се отнасяха къмъ българитѣ неминуемо трѣбвало да бжде смѣнено съ затаена вражда, вече готова да се прояви въ всѣки моментъ.

Първиятъ случай за това се представилъ наскоро следъ възшествието на Симеона. Дългогодишниятъ периодъ на външно спокойствие презъ князуването на Бориса между другото бѣ съдействувалъ за необикновеното стопанско повдигане на българскитѣ земи. България бѣ на кръстопътъ между европейския северо-западъ и византийско-азиатския изтокъ. Дунавътъ, който въ частъ отъ срѣдното и въ цѣлото си долно течение минавалъ презъ български земи, отново си билъ възвърналъ миналото значение на голѣмъ търговски пътъ и отъ известия изъ втората половина на X в. знаемъ, че въ българскитѣ пристанища сѣ стичали произведенията отъ Русия, Чехия, Унгария и Византия. Още отъ времето на

Бориса българитѣ владѣли солницѣ въ днешно Влашко и Трансилвания и отъ тамъ „българската соль“ се разнасяла въ съседнитѣ земи. Господарь на търговскитѣ пѣтища къмъ северъ, България е държала въ зависимостта си продоволствието и на самата византийска столица. Българскитѣ търговци въ Цариградъ заемали почетни мѣста между представителитѣ на другитѣ народи, които идвали тукъ съ произведенията на своитѣ страни. И именно въ увреждането на интереситѣ на българската търговия се проявило враждебното отношение, което къмъ края на X в. византийското правителство усвоило къмъ българската държава.

Коронацията на царь Симеона *)

По това време на цариградския престолъ седѣлъ учениятъ Лъвъ VI Философъ. Подъ влиянието на свои придворни той наредилъ, щото тържището за българскитѣ стоки да бѣде пренесено отъ Цариградъ въ Солунъ. Съ тѣзи мѣрки се нанасялъ тежъкъ ударъ на българската търговия. Сухитѣ пѣтища за брѣговетѣ на Егея презъ планинскитѣ земи на югъ сѣ били твърде неудобни за една интензивна търговска обмѣна, когато пъкъ отъ друга страна пътятъ отъ източнитѣ български крайбрѣжия до Солунъ по море е билъ двойно по-дълъгъ, отколкото тоя за Цариградъ. Византия вземала транзитни такси отъ всички стоки, които минавали презъ процѣитѣ. Такиви сега трѣбвало да плащатъ и българскитѣ,

независимо отъ митата, на които би били подложени при разпродаването имъ въ Солунъ. При това Цариградъ, главниятъ консумативенъ центъръ на империята, е оставалъ затворенъ за тѣхъ или пъкъ, въ най-благоприятенъ случай, тѣ сѣ могли да се явятъ тукъ идещи отъ Солунъ и, следователно, претоварени отъ разходитѣ по пренасянето имъ и отъ заплатенитѣ транзитни такси. Най-сетне въ Солунъ, далечъ отъ контрола на централната властъ, предъ която българскитѣ търговци могли да потърсятъ право и защита, тѣ били изложени на произвола и злоупотрѣбленията на закупачитѣ на митата. Разказва се даже, че едиктътъ на Лъвъ Философъ билъ предизвиканъ отъ двама такива алчни закупвачи, които за тая целъ успѣли да си създадатъ връзка съ антуража на императора и се надѣвали, че въ Солунъ ще могатъ по угодата си да своеволничатъ.

Едва що заелъ българския престолъ, Симеонъ се видѣлъ, следователно, заставенъ да се намѣси и защити интереситѣ на застрашената българска търговия. Има данни, отъ които може да се сѣди, че той не е желалъ неприятелствата съ империята. Заради вътрешното си устройство и заради изглаждане на противоречията, предизвикани отъ възприеманieto на новата религия, България се е нуждаела още отъ дълги години на миръ. Но сѣщевременно ступанското ѣ развитие бѣ поставило въ твърде голѣма степенъ благоденствието на нейното население отъ външнитѣ пазари, за да може българскиятъ господарь да се примири съ предизвикателството, което въ дадения моментъ въ Цариградъ си били позволили. И когато всички опити за уреждането на конфликта по миренъ начинъ били осуетени отъ враждебното упорство на Лъвъ Философъ, разрешението му е трѣбвало да бѣде предоставено едничко на орѣжието. Нѣкогѣ, още въ самото начало на VIII в., въ условията на единъ миренъ договоръ между българи и византийци бѣха предвидени на първо мѣсто начинитѣ, по които трѣбвало да бѣдатъ размѣняни произведенията между дветѣ страни. Това е първиятъ търговски договоръ презъ европейското срѣдновѣковие. Сега, при Симеона, въ края на IX в. България е сѣщо тѣй първата измежду европейскитѣ държави, която повежда война за защитата на търговско-ступанскитѣ си интереси. Какво значение има тозъ фактъ и каква степенъ на развитие характеризира той, се вижда отъ обстоятелството, че всички въоръжени сблъсквания между народитѣ презъ оная далечна и тъмна епоха имаха за подбуди плячката, грабежа на територии или династическитѣ интереси и вражди.

Българовизантийската война презъ 895. — 896. г. показала на византийското правителство на първо мѣсто, че християнството далечъ не намалило войнишкитѣ качества на

*) Изъ кн. „Великиятъ царъ“ отъ Д. Панчевъ—Кардашевъ изд. „Хемусъ“

българския народъ и следъ това, че — бившиятъ монахъ, когото обстоятелствата бѣха поставили на българския тронъ, притежаваше, освенъ дарбитѣ на държавникъ и изкусенъ дипломатъ, но още и тия на единъ пълководецъ. Срещу дивитѣ маджари, чиито пълчища византийското злато успѣло да нахвърли срещу България отъ северъ, Симеонъ намѣрилъ съюза съ още по-дивитѣ и страшни печенези. Опасността отъ двойното византийско-маджарско нахлуване въ българските земи той сполучилъ да намали чрезъ навременни преговори съ единъ отъ неприятелитѣ, Византия. И когато тая последната, приспивана отъ готовността му да сключи миръ, обрекла на бездействие армиитѣ си, които трѣбвало да настѣпятъ въ българските предѣли, Симеонъ използвалъ случая за да се нахвърли бързо върху маджаритѣ и свършено да ги разгроми. Освободенъ по тоя начинъ отъ всѣкаква опасностъ тамъ, той веднага напусналъ пристореното си държане къмъ империята и, разполагащъ съ всичкитѣ си сили за действие срещу нея, я принудилъ отъ своя страна да проси миръ. Но и следъ като чрезъ него получилъ удовлетворение на всичкитѣ си искания, той не забравилъ, че Византия е била отговорната за опустошението на североизточна България отъ маджарските орди и че нейното предизвикателство трѣбвало да бѣде наказано. Блѣстящата победа, одържана надъ византийскитѣ войски при Българофигонъ въ Одринска Тракия презъ есента 896 г. показала, че Симеонъ не билъ надценилъ своитѣ сили и, че на Балканския полуостровъ вече се било създадо едно ново съотношение на силитѣ, при което първенството се поемало отъ България.

II

Мирътъ, сключенъ следъ битката при Българофигонъ билъ първиятъ изразъ на тъй създаденото положение. Спѣхитѣ за българската търговия били премахнати; империята се задължавала да плаща на българитѣ ежегодно трибутъ, отстъпвала имъ сарѣхъ това и една ивица земя по черноморското крайбрежие къмъ Странджа. Нѣколко години по-късно къмъ 904 г. безъ особени трудности Симеонъ сполучилъ да закржгли българскитѣ владѣния и на югозападъ. Границата тамъ била установена на двадесетина километра отъ Солунъ, а въ нея била включена и почти цѣла Албания, безъ Драчката областъ. Ако въ Цариградъ биха си давали по-ясна смѣтка за промѣненитѣ условия, биха се примирили съ фактитѣ. За нещастие на империята въ 912 г. следъ смъртта на Лъва Философъ за регентъ билъ издигнатъ неуравновесениятъ му братъ Александъръ, който, покрай всичкитѣ си пороци и отрицателни качества, се отличавалъ още и съ липсата на всѣкакъвъ тактъ и на всѣкакви държавнически способности.

Споредъ съществуващия обичай Симеонъ поискалъ отъ новото византийско правителство да признае и потвърди мирния договоръ отъ 896 г. Българскитѣ пратеници, обаче, които се явили за тая целъ въ Цариградъ не само че не сполучили въ мисията си, но имъ било отвърнато съ оскръбление. Въ петнадесетъ годишния периодъ следъ Българофигонския бой, българската държава бѣ направила нови значителни стѣпки въ пѣтя на своето затвърдяване. Симеонъ сега е чувствувалъ своята мощъ въ много по-висока степенъ, отколкото по-рано, и на новото предизвикателство на цариградското правителство нему не е оставало да отговори по другъ начинъ освенъ откриване на нови неприятелски действия. Тѣй презъ 913 г. между българите и византийци повторно започва войната, която съ незначителни прекъсвания трѣбваше да изпълни цѣлата останала половина на Симеоновото царуване, новиятъ петнадесетъ годишенъ периодъ до самата смъртъ на Симеона въ 927 г.

Макаръ че наскоро следъ предизвикателството си къмъ българитѣ Александъръ и да не билъ вече между живитѣ и новото регенство начело съ патриарха Николая Мистикъ съ всички сили да се мжчило да изглади конфликта по миренъ начинъ, Симеонъ останалъ непреклоненъ. Явно било, че не нараненото му държавно честолюбие искало сега удовлетворение, но че други по-голѣми и по-далечни планове, чието осъществяване не е било възможно съ мирни срѣдства, изисквали обявяването на новата война. Въ Цариградъ не били готови за нея и Симеонъ начело на войскитѣ си безъ да срещне нѣкаква съпротива достигналъ въ края на лѣтото 913 г. до стениитѣ на източната столица. До истинска обсада на града не дошло: българитѣ не разполагали съ обсадни оръдия, пѣкъ и изглежда, че Симеонъ въ даденото време е билъ далечъ отъ всѣка мисль за възможността да се овладѣе Цариградъ. Походътъ билъ завършенъ съ преговори между дветѣ страни. Въ устроената срѣща между Симеона съ синоветѣ му и непълнолѣтния императоръ Константина Порфирогенетъ съ регентитѣ му начело съ патриарха, билъ уговоренъ мирътъ. Върху условията, срещу които Симеонъ е склонилъ да оттегли войскитѣ си отъ Цариградъ сведенията ни сж съвсемъ недостатъчни и по въпроса сж изказани различни догадки. Предположението, че Симеонъ се е задоволилъ съ титлата „Кесаръ“, която два вѣка по-рано византийцитѣ бѣха дали на другъ български владѣтель — Тервелъ, не изглежда приемливо. Пѣкъ и самитѣ известия, които въ случая се привеждатъ, сж малко пригодни да го оправдаватъ. Въпросната титла, която е била свързана съ положението на пръвъ сановникъ въ империята, едва ли е била въ състояние да задоволи амбициитѣ на българския господаръ, който вече

е гледалъ на себе си като на равенъ на византийския василевсъ. Не напразно още тогава въ Византия се разказвало, че похода си срещу Цариградъ Симеонъ предприелъ, за да грабне византийския царски тронъ. Отъ това гледище може би по вѣроятнo би било предположението, че съ явяването си предъ византийската столица Симеонъ е искалъ да демонстрира по единъ внушителенъ начинъ своята военна мощъ и да подготви психологически византийцитѣ за намѣренiята си, които скоро щѣха да станатъ за всички явни.

Година по-късно въ Цариградъ станалъ новъ превратъ. Дотогавашнитѣ регенти били отстранени и ръководството на империята било предоставено на майката на Константина Багрянородни. Тя имала твърде много врагове и то измежду най-влиятелнитѣ срѣди на византийското общество. Симеонъ помислилъ, че може да използува трудното положение на новото правителство и още въ началото на следната 914. г. негови посланици се явили въ Цариградъ: българскиятъ владѣтель предлагалъ сродяване на двата двора, бракъ на непълнолѣтния Константинъ съ своята дъщеря. Между близкитѣ на императрицата липсвали хора, които би могли да поематъ управлението съ здрава ръка и разчетитѣ, които Симеонъ си правилъ не оставятъ мѣсто за съмнение. Той ималъ всичкитѣ основания да очаква, че като тѣстъ на императора ще стане фактически господаръ на империята. Очакванията му не се оправдали. Въ Цариградъ имали още твърде висока представа за императорската властъ и личностъ и не тѣй лесно могли да си представятъ една „варварка“ на трона на василевситѣ.

Предложението на Симеона било отклонено и на това той отговорилъ съ ново откриване на неприятелскитѣ действия. Презъ 914. г. Симеонъ завладѣлъ Одринъ и макаръ срещу голѣмъ откупъ да склонилъ да го върне на византийцитѣ, година и половина по-късно български войски били насочени къмъ Солунъ и Драчъ. Въпрѣки пълната си неспособностъ за открита съпротива срещу тия нападения, византийското правителство не преставало да се отнася къмъ Симеона като къмъ владѣтель отъ по-низкъ рангъ. Това обстоятелство го принудило къмъ една решителна стѣпка. Въ края на 916. или началото на 917. г. Симеонъ се провъзгласилъ за „царъ на българитѣ“. Значението на тоя актъ при тогавашнитѣ отношения е било необикновено. Съ царската титла българския владѣтель подчертавалъ, че счита себе си за равенъ на императора. По-голѣмо предизвикателство и потешко оскърбление тогавашна Византия не би могла да си представи. Единъ вѣкъ по-рано тя бѣ протестирала срещу актътъ на Карла Велики, който бѣ се прогласилъ за западенъ императоръ, титла, която тя вѣкове подъ редъ отричаше и на неговитѣ приемници. Тя бѣ търпѣла до сега всички

неприятности, които Симеонъ ѝ причинявалъ, мирила се бѣ съ данъка, който плащала на българитѣ, съ загубата на все по-нови територии, които тѣ ѝ отнемали. Тая последна дързостъ на българския владѣтель, обаче, е преливала чашата на византийското търпение, за което думата и формата стояли надъ всичко. Въ Цариградъ трескаво възбуждение и необикновена енергия замѣнили предишното бездействие. Започнати били широки военни приготовления, за „да се смири гордостта“ на българския господаръ. Съ арабитѣ, съ които Византия до тогава била въ война, билъ сключенъ бръзъ и неизгоденъ миръ и азиатскитѣ войски били прехвърлени въ Тракия. Тукъ били събрани и войскитѣ отъ европейскитѣ провинции. Началството надъ цѣлата армия било повѣрено на най-способния тогава полководецъ Львъ Фока. Чрезъ богати парични субсидии и други дарове били уговорени и печенежскитѣ главатари да нападнатъ българскитѣ земи отъ северъ, когато пъкъ императорскитѣ войски щѣли да ударятъ отъ къмъ югъ. Сръбскиятъ князь Петъръ Гойниковичъ билъ привлеченъ сжшо тѣй къмъ противобългарския съюзъ. Той трѣбвало да склони маджаритѣ да нападне заедно съ тѣхъ българитѣ отъ западъ.

България се намирала сега предъ опасностъ много по-голѣма, отколкото презъ 895. г. Но цѣлиятъ тоя грандиозенъ планъ, скроенъ въ Цариградъ съ тѣй голѣми надежди, рухналъ въ самото начало. Византийския флотъ, който се запятилъ къмъ Дунавската делта, за да съдействува на печенежитѣ да прехвърлятъ рѣката и нахлуятъ въ България, не изпълнилъ задачата си. Поради избухнатитѣ несъгласия между нейния началникъ, адмиралътъ Романъ Лакапинъ, и византийския стратегъ на Херсонъ, посрѣдникъ предъ печенежитѣ, тия последнитѣ се усъмнили въ добрия изходъ на предприятието, за което били повикани, и предпочели да се върнатъ обратно въ своитѣ станове. Флотътъ при това положение отпътувалъ назадъ къмъ побрѣжието на северна Тракия, гдето, въ очакване на вестта за печенежкото нападение отъ северъ, трѣбвало да бжде готова, за да мине Балкана армията на Львъ Фока. Тукъ, обаче, катастрофата изпредила и най-песимистичнитѣ предвиждания. Симеонъ, комуто и тоя пътъ не били известни византийскитѣ приготовления срѣдъ печенежитѣ, очаквалъ неприятелитѣ предъ проходите на източна Стара планина. Тукъ въ полето между Месемврия и Анхиало, при бръговетѣ на малката рѣка Ахело на 20. августъ 917. г. станало кръвопролитното сражение, въ което блѣстящата византийска армия била унищожена. Нейниятъ началникъ Львъ Фока едва успѣлъ да избѣга въ Месемврия, отдето по море стигналъ Цариградъ; по-голѣмата частъ отъ войскитѣ му били избити и изтѣпкани въ паническото бѣгство. Купищата отъ кости нѣколко десетилѣтия следъ това показвали бои-

щето, гдето бѣ намѣрилъ гроба си цвѣтътъ на императорскитѣ войски. Никого отъ времето на Крума българитѣ не бѣха одържали победа тъй пълна надъ армиитѣ, които Ви

Раняване коня на царъ Симеона въ боя при Ахилосе *)

зантия бѣ изпращала срещу тѣхъ и никого следъ това паниката въ Цариградъ не е била тъй силна, както сега.

По следитѣ на бѣгашитѣ, оцѣлѣли отъ катастрофата и деморализирани остатъци отъ византийската армия, българитѣ нахлули въ източна Тракия. Опитътъ да бже възпрѣно настѣплението имъ свършилъ съ ново поражение въ околноститѣ на самата столица и Цариградъ повторно видѣлъ предъ себе си българскитѣ дружини.

Но Симеонъ, когото очаквали да започне обсадата на града билъ далечъ отъ него. Къмъ Цариградъ той изпратилъ само малки отряди. Самъ царътъ останалъ въ България, защото не билъ наказалъ третиятъ и последенъ неприятель — сѣрбитѣ. Други български войски били отправени срещу Сѣрбия; тѣ заловили княза Петъръ Гойниковичъ, който билъ отведенъ въ България, гдето и умрѣлъ въ затвора, а на сѣрбския княжески престолъ Симеонъ поставилъ другъ единъ сѣрбски претендентъ — Павелъ Брановичъ.

Сега вече Византия отново се намирала сама срещу своя страшенъ неприятель. Безъ армия и надежда за външна помощъ тя могла да се уповава единичко на якиѣ стени на престолния си градъ. Но, ако сѣдбата, което тъй често бѣ го покровителствувала срещу всички дотогавашни пристѣпи, сега би му измѣнила? Въ Цариградъ съ страхъ си задавали

*) Сжщо.

тоя въпросъ и първото срѣдство, за да предотвратятъ опасността било — да се опитатъ и уговорятъ Симеона на миръ. Тѣмко сега, обаче, опияненитѣ отъ победитѣ си български царъ е билъ най-малко склоненъ за едно такова решение. Увѣренъ при това, че вече е настѣпилъ часътъ за изпълнение на заветния му блѣнъ, той, както изглежда наскоро следъ Ахелойската победа, почналъ да се титулува „царъ на българии и гърци“. Видимо събитията водили къмъ развързката, която трѣбвало да превърне въ реалностъ тоя грѣмъкъ титулъ. На писмата, съ които патриархътъ се мѣчилъ да го увещае да спре кръвопролитията, той отговарялъ съ мълчание или сурова надменностъ. Въ Цариградъ си давали отчетъ, какво означавало симеоновото държане. Опасността, която била тъй близка и неминуема, изисквала сѣдбинитѣ на империята да се поематъ отъ една здрава ръка. Отъ единъ императоръ, почти дете, и една регентка, слаба жена, никой не се надявалъ, че спасението би могло да дойде. Това състояние на духоветѣ направило възможенъ въ Цариградъ единъ новъ превратъ. Романъ Лакапинъ, началникътъ на флота, грабналъ властта, като регентъ на империята. Наскоро следъ това той омжилъ дѣщеря си за Константина Багрѣнородни, а година по-късно самъ се провъзгласилъ за сѣмператоръ на последния.

Тоя предвратъ издѣно разрушавалъ всички съображения и очаквания на Симеона. До сега той все още могълъ да се надѣва да сломи византийското упорство. Лишена отъ умѣло ръководство и отъ срѣдства и сили за съпротивление, Византия — все би могло да се допусне — че ще отстъпи предъ необходимостта и чрезъ сродяването си съ българския царъ, ще му предостави по единъ или другъ начинъ властта надъ себе си. Сега вече всѣкава надежда за една развързка въ тая посока изчезвала. Начело на империята вече стоялъ единъ старъ войникъ и опитенъ държавникъ, а законниятъ императоръ фактически е билъ неговъ пленникъ. Два пѣтя сѣж оставали при това положение за Симеона: да се примири съ свършенитѣ факти и за винаги да се откаже отъ своя блѣнъ да види на главата си короната на византийскитѣ самодържци, или пъкъ да продължи до край започнатата борба и хвърли всичко въ нея. Необикновеното честолюбие на Симеона го склонило на последното решение. И отъ тоя моментъ въ продължение на цѣли шестъ години войната срещу Византия не спира, Нейната явна дель е завладяването на Цариградъ и за постигането ѝ Симеонъ не отстъпва предъ нищо. Всички постѣпки на патриарха и на самия Романъ за миръ Симеонъ отхвърля съ грубостъ и издѣвателство; на укоритѣ имъ, за гдето посѣгалъ върху чуждо достойние, отговаря съ присмѣхъ и ирония, на напомнанията за християнска кротостъ и братство — съ ядовити сарказми. Презъ сѣщото

това време войските му, изпратени към югозапад достигнали въ 920. г. до Коринтския провлак. Друга българска армия, действаща на юг, след завладяването на Галиполския полуостров правела опити да овладее и гр. Лампсакъ на малоазиатския брѣгъ, а самъ Симеонъ на следната година надстѣпилъ срещу Одринъ, който следъ дълга обсада за втори пътъ билъ заставенъ да капитулира. Чрезъ тия операции Симеонъ навѣрно е искалъ да лиши Византия отъ всичкитѣ ѝ дотогавашни балкански владѣния. По такъвъ начинъ той ѝ отнемалъ и опорнитѣ пунктове, отъ които тя все още могла да застрашава тила на българитѣ, чийто главенъ ударъ трѣбвало да се чака срещу Цариградъ. Отъ друга страна, за да устрази и деморализира противникитѣ си Симеонъ не щадѣлъ нищо. Мирното гръцко население било отвлечано въ пленъ, а гарнизонитѣ на превзетитѣ крепости, както напри- мѣръ било въ случая съ Одринъ, той безмилостно заповѣдалъ да избиватъ. Обсадата на Цариградъ, обаче, която византийцитѣ очаквали, се забавяла. Симеонъ знаелъ какво представлявала византийската столица съ своитѣ укрепления и положение въ далечния източенъ жгълъ на полуострова. Той разбиралъ много добре, че превземането ѝ е невъзможно чрезъ нападение само отъ къмъ сушата. Ако самъ той не разполагалъ съ никакъвъ флотъ, за да я блокира и отъ страна на морето, не е ли имало възможностъ да потърси нуждната помощъ другаде?

Следъ падането на Одринъ едно българско посолство отъ брѣговетѣ на Адриатика се отправило къмъ халифа на африканскитѣ араби съ задачата да го спечели за дружно действие срещу Цариградъ. Арабскитѣ флотъ, единичкъ по това време, който можелъ да съперничи съ морскитѣ сили на империята, трѣбвало да действа отъ къмъ морето, когато Симеонъ съ войскитѣ си щѣлъ да приготви всичко за успѣшния пристѣпъ отъ сухо. Съюзътъ, на който Симеонъ възлагалъ тъй много надежда билъ на пътъ да се осъществи: арабскитѣ халифъ обещалъ пълна подкрепа на замисленото предприятие. Оставали да се уредятъ още нѣкои подробности. Но тука въ последниятъ моментъ случаятъ спасилъ Цариградъ отъ участъта, която българскитѣ царь му готвѣлъ. Арабскитѣ пратеници, които придружавани на обратенъ пътъ симеоновото посолство, били заловени отъ пирати и изпратени заедно съ българскитѣ си колеги въ византийската столица. Съ ужасъ узнали сега тука каква опасностъ била надвиснала надъ престолния градъ и надъ самата империя. Но заедно съ това да отстранятъ напастъта още имало време. Както лесно халифътъ се билъ съгласилъ да съдейства на Симеона, сжщо тъй лесно било сега на византийското правителство съ помощта на златото да го отклони отъ българския съюзъ.

Тая дипломатическа победа не била единичкия успѣхъ за Византия презъ даденото време. Тя търсила на всѣкжде срѣдствата, съ чиято помощъ могла да отвлѣче силитѣ на своя противникъ отъ самата себе си. Въ оглеждането си за съюзници Романъ Лакапинъ и тоя пътъ спрѣлъ вниманието си върху сѣрбитѣ. Българското върховенство тежало твърде много надъ тѣхната страна и тѣ не се нуждаели отъ особено много увещания за да се вдигнатъ отново срещу Симеона. Още когато Симеонъ се намиралъ подъ Одринъ поставениятъ отъ него сѣрбски князь Павелъ Браниковичъ явно миналъ на страната на византийцитѣ. На Симеона и тоя пътъ не било трудно да се справи съ неблагоприятния си протеже. Срещу Павла билъ изпратенъ съ български войски неговиятъ съперникъ, намиращиятъ се сжщо въ България сѣрбски князь Захарий, който успѣлъ да заеме сѣрбския престолъ.

Всички тия несполуки не сломили страшната енергия на българския царь, нито пъкъ го отклонили отъ заветния му стремежъ — завладяването на Цариградъ. Да спре на срѣдъ пътъ за него е било невъзможно. Амбиция и достоинство вече били ангажирани и най-малко Симеонъ е билъ човѣкътъ, който би могълъ да се стѣписа предъ временния неуспѣхъ. Вѣрващъ отъ друга страна безгранично много въ себе си, той както и всички богато одарени натури, не е искалъ да допусне, че разрешението на една поставена задача може да не му се удаде. Той не се замислялъ даже надъ това, че отъ единъ народъ, както въ даденото време е било съ българския, не може да се иска по-вече отъ това, което той при наличнитѣ си сили и срѣдства е билъ въ състояние да даде. И едва що сж пропаднали надеждитѣ му, свързани съ арабския съюзъ, той отново се приготвилъ за грандиозенъ походъ срещу Цариградъ. Ако никакви обективни възможности не сж съществували за преодоляването на непристъпната източна столица, не е ли билъ длъженъ Симеонъ заради своя престижъ да покаже на считания отъ него за узурнаторъ Лакапинъ, че временнитѣ неуспѣхи въ достиженieto на неговитѣ желания не сж го отчаяли, не сж намалили неговата самоувѣреностъ, нито пъкъ изтощили силитѣ, съ които той разполагалъ?

Несъмнено тия сж били подбудитѣ за повторното появяване на Симеона начело съ блестящата му армия подъ стѣнитѣ на Цариградъ презъ есента 923 г. Че това е било само една демонстрация се вижда отъ обстоятелството, гдето веднага следъ установяването си тукъ, Симеонъ поискалъ срѣща съ патриарха, а следъ това и съ императора. Какво, обаче, е било тогава настроението въ византийската столица и въ какво душевно състояние се е намиралъ самиятъ Романъ Лакапинъ се вижда отъ разказитѣ на византийскитѣ лѣтописци. Непосрѣдствено преди времето на уговорената

среща византийският василевс прекарал дълги часове въ влахернската църква, като съ сълзи молил Богородица да смегчи коравосърдечния враг и сподоби ромеитъ съ тъй жадно очаквания миръ. Срещата между двамата владѣтели не привела, разбира, се до никакъв резултатъ. На молбитъ на императора да спре проливането на християнска кръвъ Симеонъ се отървал само съ уклончиви обещания. Опитътъ на патриарха, който присъствувал на срещата да подкрепи дългата речъ на Лакапина съ напомнания за християнската любовъ и утѣренията му, че се молил за здравето и духовното спасение на българския господарь, Симеонъ прекъсналъ съ саркастичната бележка, че поради тия патриаршески молитви билъ раненъ коньтъ му въ битката при Ахело.

Жителитъ на столицата, които отъ нейнитъ стени следѣли срещата между двамата господари и съ свито сърдце очаквали нейния край, трѣбвало да узнаятъ, че формаленъ миръ не билъ сключенъ. Симеонъ съ всичкитъ си войски потеглил веднага следъ срещата за България, защото вѣчно търсещата съюзници Византия, още преди началото на похода му бѣ сполучила да му създаде нови грижи и затруднения на западъ. Тѣ идѣли пакъ отъ сърбитъ. Подмаменъ отъ византийски обещания и подстрекателства, князътъ Захарий, както и неговитъ двама предшественици, за трети пътъ вече вдигналъ сърбитъ срещу българския царь. Войскитъ, които Симеонъ още по времето на похода си срещу Цариградъ отдѣлил, за да обуздайтъ сърбитъ, били разбити въ тамошнитъ планини, а главитъ и оржието на войводитъ имъ изпратени въ Византия. Симеонъ вече трѣбвало да се убеди, че спокойствието на западъ може да бжде възстановено само следъ пълното подчинение на сърбитъ. И едва завършенъ походътъ срещу Цариградъ, надъ тѣхъ била извършена жестока разправа, а цѣлата Сърбия била превърната въ обикновена провинция на българското царство (924 г.)

Но пълното подчинение на сърбитъ очистило полето за единъ новъ неприятел, когото трескаво и неуморно работещата византийска дипломация успѣла да издигне срещу българитъ. Още презъ 920. г. правителството на Романа Лакапинъ, срещу отстъпникитъ, които направило, за да задоволи властническитъ амбиции на римския престолъ, поискало застъпничеството на папата за прекращаване на Симеоновото неприятелство срещу империята. Попското ходатайство за миръ тогава било оставено безъ всѣкакво внимание отъ Симеона. Сега, когато следъ пълното подчинение на Сърбия католическо Хърватско станало непосредственъ западенъ съседъ на българската държава, папата Йоанъ X добивалъ възможността да внуши на българския царь едно по-голъмо уважение къмъ себе си. За да спечели напълно римскиятъ духовенъ глава за интереситъ си, византийското правителство

му отстъпило черковното върховенство надъ Далмация. Подъ вдъхновението отъ Цариградъ и благословията на Римъ срещу България се образувалъ сега единъ новъ съюзъ, въ който освенъ хърватския кралъ Томиславъ, влизалъ и князътъ на Захълме (Херцеговина) Михаилъ Вишевичъ, до тогава вѣренъ приятел на Симеона. Въ Хърватско билъ прибѣгналъ и последниятъ прогоненъ отъ владенията си сръбски князь Захарий.

За Симеона е било вече съвсемъ явно, че продължението на борбата срещу Византия, сега, когато на западъ положението е било тъй застрашително, би било дѣло колкото безмислено, толкова и опасно. Необходимо е било да се справи, преди всичко, съ новитъ неприятели. И увлѣченъ отъ логиката на самитъ събития, той почналъ война срещу хърватитъ. Той подценилъ, обаче, противникътъ, съ който ималъ сега да се бори. Българската армия, която била изпратена къмъ южнитъ земи на далечното Хърватско, било поради неопитността на нейнитъ военачалници, било поради недостатъчната ѣ численностъ, била разбита отъ хърватитъ. Тая несполука, колкото и незначителна и да била, е могла да има за България тежки последици. Престижътъ на българския господарь е билъ накръненъ; страхътъ отъ неговото могъщество и вѣрата въ непобедимостта на българитъ съ това сж могли да бждатъ разклатени и тогава България би видѣла срещу си възправени неприятели по всичкитъ си граници. Смазването на хърватитъ и реабилитацията на българското оржие се е явявало сега за Симеона една нужда отъ първостепенно значение. Инакъ всичко е могло да бжде загубено.

За щастие отъ нови, и тоя пътъ голѣми военни действия срещу хърватитъ, работитъ не дошли поради намѣсата на папата. Негови делегати се явили въ България за да посрѣдничатъ за миръ между двѣтъ страни и тоя пътъ завършили благополучно своята мисия въ 926. г. Симеонъ е могълъ да бжде доволенъ, че се е освободилъ отъ грижитъ за безопасността на западнитъ граници на държавата и че е билъ въ състояние да носочи отново всичкото си внимание и сили на изтокъ къмъ Византия.

Въ Цариградъ за сетенъ пътъ почувствували, че тревожнитъ дни на едва що преживѣното минало се възвръщатъ, и за лишенъ пътъ къмъ Преславъ се заредили императорски куриери съ послания и молби за миръ. Както и по-рано, обаче, тъй и сега, тѣ намирали тукъ студениятъ и надмененъ приемъ на единъ владѣтель, у когото надъ всичко стояла мисълта, че миръ на Балканитъ не може да има, докато тамъ на брѣговетъ на Босфора се издигалъ другъ единъ тронъ и другъ единъ скиптеръ му оспорвалъ властта надъ ромеитъ. Въ Византия се носили слухове за нови грандиозни военни при-

готовления на неуморимия и неукротимъ български господарь когато долетѣла вестта, че на 27. май 1927. г. той неочаквано напусналъ земния свѣтъ, гдето не бѣ му сждено да вид осъществена върховната си мечта.

III

Вѣкътъ на Симеона далечъ не бѣ изпълненъ сам съ звѣна на оржията, съ блѣсъка на военнитѣ подвизи шума на победоноснитѣ битки. Знаемъ вече, че на български престолъ одарениятъ пълководецъ бѣ доведенъ из монашеската килия. А тука интереси отъ по друго естеств бѣха държали въ напрежение неговия широкъ умъ и друг копнежи вълнували неговата тръпнеща отъ пориви души Изпратенъ още като дете въ Цариградъ, той въ най-прочуто то тамошно училище трѣбвало да усвои мъдростта, с която блѣстѣше тогавашния византийски свѣтъ. Съ всичката ревностъ на прозелитъ и съ девствената енергия, на която е могло да бжде способно само чедото на препълненъ с сили младъ народъ, Симеонъ се отдалъ на изучаването и тая мъдростъ. Успѣхътъ, който въ това отношение направилъ доказвалъ неговигѣ дарби. Нему не останали чужди нит свѣтскитѣ, нито богословскитѣ извори на тогавашното византийско знание и той еднакво добре познавалъ, както черковни догматичнитѣ съчинения на отцитѣ на християнството, тѣ сжщо силогизмитѣ на Аристотеля и риториката на Демостен. Знанията му и съвършеното владѣние на грѣцкия езикъ му били спечелили между самитѣ византийци прозвището „полугръкъ“, което се помяло десетилѣтия още следъ неговата смъртъ. Отъ Бориса той първоначално е билъ пригласенъ навѣрно за бждещъ глава на българската черква. Досѣлъ въ България, той не измѣнилъ на духовнитѣ си интереси. И когато непредвиденитѣ обстоятелства неочаквано за самия него го поставятъ на българския тронъ, той продължавалъ да живѣе съ проститѣ привычки на монахъ — въ държано и скромно. Той, не само че не забравилъ зарад държавнитѣ занятия и грижи книжовнитѣ интереси, но считалъ за първа своя длъжностъ да ги насърдчава и догсамъ да ги ръководи и напътва. „Нови Птоломей“ било прозвището, съ което неговитѣ просвѣтени съвременници и сътестественици характеризирали отношението му къмъ знанията на перото и ума. Интересътъ му къмъ тия последнит далечъ не билъ само платонически. „Книголюбецътъ“ Симеонъ събралъ около себе си плеяда отъ най-добритѣ сил които бѣ създавало времето на Бориса, и ги вдъхновявалъ съ книжовно творчество. По такъвъ начинъ тридесетъ години ниятъ периодъ на неговото царуване се превръща въ най-блестящата епоха на българската срѣдновѣковна литератур

Много имена на книжовници отъ неговото време сж изчезнали и оставатъ и до днесъ неизвестни поради това, че въ водовъртежа на вѣковетѣ и въ превратноститѣ, преживѣни отъ нашата земя, сж изчезнали и творенията, които тѣ създали. Но и малкото на брой имена, за които имаме щогоде сведения, говорятъ за безподобната интензивностъ, съ която въ даденото време тукъ се работило. Това, което тогава дали Климентъ Охридски, епископъ Константинъ, Иоанъ Екзархъ, Пресвитеръ Григорий и Черноризецъ Храбъръ вѣкове подъ редъ представяло най-високото знание, до което нѣкога бѣ се издигалъ умътъ на срѣдновѣковнитѣ българи, и вѣкове подъ редъ служило като източникъ, отъ който черпили мъдростъ духовнитѣ водачи на всички православни славяни.

Следъ покръщението българскитѣ народъ живѣ въ срѣдновѣковието цѣли петъ вѣка. И никога презъ тоя дълъгъ периодъ той не даде толкова много представители на мисълта и на словото, както презъ времето на Симеоновото царуване. Никога заедно съ това българската литература и просвѣта не дойдоха до тия висини, които бѣха постигнати презъ вѣка на Симеона. Несъмнено, условията за това бѣха подготвени още при Бориса и отъ самия него; несъмнено, голѣмъ дѣлъ въ тоя духовенъ и литературенъ подемъ имаше и поривътъ къмъ знание и по-висока просвѣта, събуденъ у българския народъ съ приемането на християнството. Всичко това, обаче, само по себе си далечъ не би родило тая могуща струя на духовенъ животъ и литературно творчество, която избива въ даденото време, ако надъ всичко не витаеше, като една съживяваща сила, духътъ на Симеона. Това, което още по-вече буди удивление е, че тоя тъй богато одаренъ и изпълненъ съ изобилие на сили и способности български владѣтель не се задоволявалъ само съ покровителството на книжовницитѣ и насърдението на тѣхнитѣ занятия Побѣдителътъ при Българофигонъ и Ахело, пълководецътъ, отъ чието име треперѣха ромейскитѣ дружини, дипломатътъ, който име треперѣха ромейскитѣ дружини, дипломатътъ, който имаше, где и какъ може да търси съюзитѣ, които му били нуждни, и съ острието на меча си да разсича обръчитѣ отъ неприятели, съ които империята непрестанно се опитвала да го обкржи, намираше сили, та презъ годинитѣ на миръ да се отдава самъ на книжовенъ трудъ.

Историята си остава едничкиятъ безпристрастенъ сдия за деянията на тѣзи, на които отъ сждбата е билъ отреденъ завидния но тежъкъ жребий да стоятъ начело на народитѣ и човѣшкитѣ общества въ миръ или война. Отъ това гледище българската история още не е произнесла присъдата си надъ Симеона.

Синътъ на Бориса безспорно е най-даровития измежду всички тия, които нѣкога сж носили държавния скиптеръ на

стара България. Както никой другъ, преди и следъ него, т възплащаваше най-ценнитъ качества на българския народ неговитъ военни добродетели, безграничната му упоритост способността му за високо духовно развитие. Преди и следъ него българскиятъ народъ не единъжъ бѣ развърщаль силитъ които таеше въ себе си, но никога въ пълнотата и размахъ съ които се отличавахе симоновото време. Никога държаната мощъ на сръдновековна България не бѣ достигала не достигна висинитъ, до които бѣ я довеехъ Симеонъ. Въ ния неприятелъ на българитъ бѣ старата византийска империя. Не е единъжъ на бойнитъ полета българитъ разгромвахъ нейнитъ армии, не еднажъ василевситъ плащаха дънкъ на българскитъ господари. Но никога и никой отъ т последнитъ не бѣ държалъ въ такъвъ страхъ Византия, как Симеона, и никога никой византийски самодържецъ не е излагалъ себе си и империята предъ единъ чуждъ господинъ на тъй много и тъй дълбоки унижения, както регетитъ на Конст. Багренородни та и самъ Лакапинъ предъ царя на българитъ. Никога българското оржие нѣмаше да се разпръва едно следъ друго съ тъй много неприятели никога тия последнитъ, еднакво на изтокъ, западъ или северъ не бѣха държани въ такъвъ респектъ, както презъ тридесетъ годишния периодъ на симоновото царуване. На въшната сила, — и това е тъй рѣдко въ историята на народитъ, — съответствуваше и единъ интензивенъ духовенъ животъ, какъвто България никога следъ това не преживѣ.

Ако е въпросъ за блѣска и пълнотата на всички т постижения, а освенъ това — за величието и тържествеността, съ които умѣеше да облѣче своята властъ Симеонъ за военното могъщество на България, за богатствата, които непрестаннитъ войни бѣха струпали въ царския дворъ, за буиния разцвѣтъ на българската книжнина, — то на симоновата епоха справедливо може да се остави названието, което вечтвърде отдавна ѝ е дадено: „златенъ вѣкъ въ българската история“.

За жалостъ това е само едната страна на Симоновск България. Голѣмитъ епохи изъ историческото битие на на родитъ освенъ външнитъ си, видими отъ всички, прояви не сѣятъ и вътрешно съдържание и то е, което сочи тѣхната истинска стойностъ. Тѣ се сждятъ не само по това, което с успѣли да постигнатъ, а по цената, която е платена за постигнатото; тѣ се сждятъ още и по значението на това, което сж родили и закърили, но което тепърва следъ тѣхъ има да се развие. И, ако отъ това гледище трѣбва да се оцени дѣлото на великия български царъ, присждата ще падне твърде тежко и неблагоприятно за него.

При първата си война срещу Византия Симеонъ бѣ почувствувалъ скрититъ сили на своя народъ и своитъ собст

вени дарби на пълководецъ и държавникъ. Въ петнадесетъ годишния периодъ на миръ, следъ това, той бѣ видѣлъ и какви богати духовни заложи живѣятъ у неговитъ българи. Той бѣ почувствувалъ обидата отъ надменното държане на Византия, която почитаваше върху споменитъ за своето минало, и справедливо бѣ поискалъ да ѝ противопостави своята собствена държава, която можеше да живѣе само съ погледи обрънати къмъ бъдещето. Съ приемането на царската титла и провъзгласяването на българската патриаршия Симеонъ бѣ подчърталъ само желанието, свое и на собствения си народъ, да премахне и последнитъ външни признаци, съ които се поддържаше формалното превъзходство на империята надъ тогавашна България. Но увлѣченъ отъ съзнанието за силитъ, съ които разполагаше или надъ които можеше да заповѣда, и отъ блѣска на успѣхитъ си, Симеонъ бѣ помыслилъ, че е въ състояние да погребѣ напълно Византия като политически организъмъ и да възложи на българскитъ господари и на своя народъ нейната държавна и културна мисия. Една химера, заради която той хвърли народа си въ война, чийто край никой не можеше да види и въ която неприятелитъ никѣха единъ следъ други. Както много гениално одарени натури, той на край бѣ загубилъ представа за границата между желаното и постижимото и върваше, че може да иска отъ другитъ това, на което самъ се считаше за способенъ. Въ слѣпия си поривъ къмъ далечната целъ на своя животъ и постигането на това, което всѣки спокоенъ умъ би счелъ за недостижимо, той не само че пропушчаше да вземе и задържи това, което безъ особенъ трудъ би паднало въ ржцетъ му, но не забелязваше, че губи това, което вече притежаваше. И резултатътъ отъ петнадесетъ-годишнитъ военни усилия, които тогавашна България имаше да прави, показва пълното безплодие на това външно тъй блѣскаво царуване. Следъ Симеона границитъ на югъ оставаха почти тамъ, гдето бѣха сложени още по времето на Бориса; съ малки изключения това бѣ и на югозападъ; подчинената Сърбия едва дочака симоновата смъртъ, за да си възвърне загубената независимостъ. Най-тежкото, обаче, бѣ, че именно при Симеона България се лиши отъ по-голѣмата частъ на своитъ заддунавски земи, на първо мѣсто областитъ къмъ сръдния Дунавъ и Трансилвания, гдето тогава именно заседнаха маджаритъ. Резултатътъ по-натѣкъ бѣ още, че силитъ на българския народъ, съ които прежнитъ владѣтели отъ Крума до Бориса бѣха постигнали тъй много трайни и широки придобития, сега, при крайното и непрекъснато напрежение, до което бѣха доведени, трѣбваше да сѣкнатъ и съ това държавата да остане безпомощна предъ опасноститъ, които бъдещето неминуемо щѣше да донесе. Разсипничеството на тия сили, чрезъ което

бъ създаденъ блѣска на симеоновата епоха, предизвик пълната немощъ презъ епохата на Петра и следователно, б главната причина за тъй бързия край на Прѣславска България. Въ безогледния си стремежъ за унищожението на не приятелската Византия, Симеонъ бѣ подготвилъ само гибелтъ на собствената си държава.

Но процесътъ на разложението не бѣ се ограничил само въ посоченитѣ граници. Симеонъ не бѣ завоевателъ който чрезъ завоеванието искаше само да руши. Да събор Византия, това бѣ само една частъ отъ неговата задача. Останалата се състоеше въ това, да възложи на своя народъ култарната и държавна мисия, която Византия до тогав изпълняваше. Българскиятъ народъ трѣбваше да бжде подготвенъ за това положение. И тукъ именно трѣбва да се търс объяснението на всички особености въ културнитѣ прояви н симеоновска България. Византия дивѣше свѣта съ своята обрз зованостъ и за това последната трѣбваше да бжде пренесена срѣдъ българитѣ. Отъ тамъ и изключително преводния ил подражателенъ характеръ на цѣлата българска литератур презъ симеоновата епоха; отъ тамъ и нейното отвлѣчен философско-богословско съдържание. Симеонъ не искаше д знае, че тази чужда мждростъ бѣ осждена да остане съвсем непонятна за масата отъ народа, която се нуждаеше от истинска просвѣта и че, отъ друга страна, чрезъ насажда нето на чуждитѣ духовни ценности, той убиваше тукъ в самия зародишъ, всѣки починъ за самостоятелно и истинск творчество. На увлѣчението отъ византийскитѣ образци п тоя начинъ се отваряха всички пжтища, а съ това българ скийтъ духовенъ животъ се осжждаше на пълно безплодие

Но „византийската зараза“ все по силата на сжщат необходимостъ бѣ проникнала и въ по-други области на българския животъ. Заедно съ титлата „царъ на българии и гърци Симеонъ бѣ поискалъ да изрази и по външенъ начинъ идеята си, че не се счита за по-доленъ отъ цариградскитѣ императори. Облѣкло, обстановка и церемониалъ въ прѣславски дворецъ трѣбваше да наподобяватъ на тия въ императорски дворецъ на Цариградъ. Нестихващиятъ двубой съ империята и високата държавна мисль у Симеона правѣха отъ всички тия външни форми само единъ символъ. Но идѣше времето когато, при неговия некадърень наследникъ, тия заети външности щѣха да станатъ всичко и когато подъ влиянието н византизирания царски дворъ увлѣчението отъ чуждитѣ вкусове, склонности и нрави щѣше да обхване голѣмата частъ отъ върховетѣ на българското общество, неговитѣ ржководящи слоеве — болярството и висшето духовенство. Тъмни сведения показватъ, че презъ последнитѣ години на симеоновото царуване въ България избухнало възстание: навѣрно изтощениятъ народъ не е искалъ вече да следва своя госпо

даръ, който, единичкъ измежду всички, още не съзиралъ безплодността на усилията да се победи напълно Византия. При наследника на Симеона сжщиятъ тоя народъ, следъ като бѣ изхарчилъ тъй много сили и далъ тъй много жертви въ борбата срещу тая враждебна сила, трѣбваше да види накрай спечелени отъ сжщата нея и, следователно, отчуждени отъ самия него, тия, които имаха дълга да бждатъ негови водачи.

Чудно ли е, че при това положение той не закѣснѣ да ги отрече, а заедно съ тѣхъ и държавата, която тѣ ржководѣха? И чудно ли е, че сжщата България, която при Симеона съ изумителна твърдостъ устояваше на тъй много неприятели, сега, при Петра се сгромоляса почти безъ съпротива предъ чужденеца, който бѣ нахлулъ въ нейнитѣ предѣли?

П. Мутафчиевъ.

Една важна, но забравена у насъ речъ.

Известна е историята на Самарското знаме, предназначено от града Самара за българския народъ още презъ Априлското въстание, а подарено на опълченскитѣ дружини отъ Самарската делегация, една година по-късно въ Ромъния.

Поднасянето на знамето е станало по най-тържественъ начинъ на 6. май 1877. г. въ обширния лагеръ при Плоещъ, гдето се стекли мнозина наши сънародници отъ разни краища на Влахия, Молдава и Бесарабия въпрѣки навъсеното време. Шесттѣ наши дружини и конната сотня въ пълно парадно облѣкло били построени въ стройни редове, очакващи съ трепетъ великото събитие. Богослужението се извършило отъ архимандрита Амфилохий Михайловичъ, родомъ отъ Сливенъ, и свещеникъ Петъръ Драгановъ, родомъ отъ с. Дъскопъ (велико-търновско).

Присъжствали сж сжщо всички българи, назначени отъ руситѣ на разни длѣжности по гражданското ведомство въ България, макаръ и Дунавската армия, наречена още Южно-руска, подъ командата на великия князь Николай, да се намирала далечъ още отъ нея. Тукъ се намирали всички чужди военни мисли при главната квартира, сжщо и нѣколцина кореспонденти на най-първитѣ европейски вестници и пр.

Разбира се, освещаването на Самарското знаме станало по обичая въ руската армия. Следъ приковаването му на дрѣжката, началника на Българското опълчение, генералъ-майоръ Столѣтовъ, на колѣне поелъ знамето отъ главнокомандующия и го наклонилъ предъ анаоя. Когато архимандритъ Амфилохий Михайловичъ прочелъ надъ знамето установената молитва, главнокомандующиятъ го поелъ и вржчилъ на избрания знаменосецъ, подофицеръ Антонъ Марчинъ, отъ 3. дружина. После главнокомандующиятъ поздравилъ българското опълчение съ знамето и изразилъ надежда, че то ще се бие юнашки подъ него за освобождението на поробенитѣ си братя. Думитѣ му били изпратени съ викове „ура“ и „да живѣй“ отъ войницитѣ и събрания народъ. Следъ това члена на Самарската делегация Петъръ Алабинъ отправилъ поздравъ къмъ българското опълчение, което минало церемониаленъ маршъ предъ главнокомандующия съ знамето.

При свършека, дружинитѣ и сотнята се прибрали въ лагера, а множеството граждани и селени започнали да се разотиватъ.

Българитѣ, начело на командира на 1. дружина, подполковникъ Константинъ И. Кесяковъ, побързали да поднесатъ единъ адресъ на Самарската делегация. Въ адреса най-подире е казано, че нашиятъ народъ високо цени показаното къмъ него внимание на Самарското общество и му изказва своята гореща благодарностъ.

На 8. май, когато опълченцитѣ били подведени подъ клетва, Самарското знаме се развѣвало отново и привличало погледитѣ на всички присъствающии.

Наближилъ вече празника св. Кирилъ и Методий и нашитѣ сънародници отъвѣждъ Дунава решили да го отпразнуватъ по единъ най-тържественъ начинъ. Тѣ взели предъ видъ, че на едната отъ странитѣ си Самарското знаме е украсено съ иконата на славянскитѣ просаѣтели и солунскитѣ братя. На 11. май, ако и времето да било дѣждовно, въ лагера пакъ се стекли сума българи. Едни дошли пешъ, други на коли — всички били облѣчени съ най-хубавитѣ си дрехи. Въ 12 ч. по обѣдъ срѣдъ полето образували стрейни редове дружинитѣ и сотнята, а помежду имъ се развѣвало Самарското знаме. Обичайниятъ молебенъ билъ отслуженъ отъ сжщото духовенство съ участието на единъ дяконъ, родомъ отъ Македония. При свършека архимандрита Амфилохий Михайловичъ произнесълъ кратка речъ, въ която направилъ позивъ къмъ нашитѣ сънародници, да си внесатъ лептата за Българското опълчение.¹⁾ Опълченцитѣ минали церемониаленъ маршъ предъ своя началникъ, генералъ-майоръ Столѣтовъ, който вече се ползувалъ съ голѣмо уважение и обичъ. Единъ руски книжовникъ, свидетел на тържеството говори така: На присъствающитѣ българи произведе особено радостно впечатление тоя случай, че въ време на молебена тихъ вѣтъръ развѣваше знамето, на което всички виждаха изображения на Иверската Божия матеръ и на св. Кирила и Методий, къмъ които всѣки възнасяше молитвата си, да даруватъ победа на руската армия и на българското опълчение.²⁾ На сжщия день за првъ пѣтъ по опълченскитѣ дружини излѣзла заповѣдъ за повишение въ по-горно звание.³⁾ Разбира се, не особено голѣмо било числото на ония, които били произведени ефрейтори. Като ги поздравявали, началници и другари ги наричали първитѣ български ефрейтори.

¹⁾ Вижъ Слова, изговорени въ разни случаи къмъ българскитѣ опълченци при освобождението на отечеството ни България. Отъ архимандрита Амфилохия Михайловичъ и пр. Русе, 1880, стр. 1-4.

²⁾ Вижъ „Празднованіе дня св. Кирила и Методія въ Плоещъ“. (Илюстрированная хроника войны. Томъ первой, № 14, стр. 106).

³⁾ Вижъ С. И. Кисовъ Българското опълчение въ Освободителната война 1877-1878. София 1902. стр. 54.

Въ паметъ на тържеството излъзла напечатана на отдѣленъ листъ една дълга речъ, която още тогава била прочетена въ опълченскитѣ дружини и конната сотня. Ето пълния текстъ на тая речъ, за която мнозина предполагатъ, че е излъзла отъ перото на Найдена Геровъ единъ многозаслужилъ българинъ и пръвъ нашъ лексикографъ.¹⁾

„Български войници!

„Днесъ нашиятъ български народъ се удостои да има свои войници, своя войска, зародишъ на своя бждеща армия, подъ върховното командване на Негово Императорско Височество Николай Николаевичъ, обиченъ братъ на Августейшия Всерусийски монархъ Александъръ II, който царски заповѣда на своята южна действующа армия да започне нашето освобождение — освобождението на преди 484 години (1393. г.) заробената отъ турцитѣ наша родина България.

„Юнаци, сега за пръвъ пжтъ България вижда редовна и дисциплинирана войска, съставена отъ нейни рожби — храбри и свободолюбиви българи, подъ върховно руско командване, съ свой български щабъ.

„Въ 1595—1622 г. българскиятъ юнакъ *Дебелий Новакъ*, отъ царския родъ Шишмановци, започналъ освобождението на България и която временно освободилъ отъ Бѣлградъ по Дунава до Черно-море и отъ Днестъръ и Акерманъ слизалъ до Балкана, въ съюзъ съ власитѣ, славянитѣ, куманитѣ и малорускитѣ казаци. Тия подвизи на българското оржие дали първо начало на сближаването на българитѣ съ руситѣ изпитали еднакво татаро-монголския и турския погромъ (XIII — XIV вѣкъ), разпрострѣлъ се надъ славянския миръ. По-после това сближаване не малко способствувало за успѣхитѣ на руското оржие на югъ въ епохата на Петъръ Велики. Тоя стълбъ на славянството продължилъ политиката на Дебелия Новакъ по Дунава и ето тя се осъществява сега . . . Това знаме заедно съ българското опълчение и съ всичката настѣпила къмъ България неуморима руска армия, служи за доказателство на сжщото.

„Отъ тогава (1602. г.) и до сега България не е виждала своя редовна войска въ съюзъ съ великия, славния и непобедимия руски народъ и то пакъ заедно съ старитѣ наши приятели власитѣ, на тѣхната гостолюбива територия, тя пакъ я има.

„Войници, на васъ принадлежи първата честъ и удосто-яване да се намирате подъ това народно знаме, поднесено отъ нашитѣ покровители и защитници — руситѣ отъ далеч-

на славянска страна, отъ славния градъ Самара, и осветено така тържествено въ присѣствието на Негово Императорско Височество главнокомандующия и всички полководци на по-вѣрената му армия. Вие имате голѣмото щастие да приемете за защита това знаме отъ великокняжескитѣ ржце на Негово Императорско Височество. Това не е обикновено знаме: то е изработено отъ руския народъ и поднесено на българския народъ, като залогъ на вѣчна любовъ и неразривни свръзки между руситѣ и българитѣ. На това знаме се намиратъ прикованитѣ гвоздеи на великитѣ князе *баща и синъ*; тамъ сж гвоздеитѣ на храбри генерали, пакъ тамъ сж и гвоздеитѣ, приковани отъ наши български ржце. На това знаме се слѣ и пригвозди славянската взаимностъ и дружба.

„Храбреци, ние съ васъ празнуваме сега първата годишнина на такова знаменателно и първо българско знаме, което носи ликоветѣ и на славянскитѣ равноапостоли св. Кирила и Методий, чиято паметъ въ тая минута се чествува и тържествено слави по цѣла Русия и въ славянския миръ. Рускитѣ камбани възвестватъ слава и духовенство въ всѣка руска църква държи речъ за значението на проповѣдитѣ и дѣлата на равноапостолитѣ св. Кирилъ и Методий за славянското могъщество и просвѣта—всичкия славяно-руски миръ сега ликува!

„Нашата военна история начева своитѣ тържествени празненства отъ днесъ въ лагера на българското опълчение, *на военното българско поле!* Имаме упование на Бога, че както въ IX вѣкъ светитѣ равноапостоли св. Кирилъ и Методий освободили славянски свѣтъ изобщо и българския народъ частно отъ езичеството и невежеството, така тѣ и сега ще се намиратъ въ българското опълчение, ще го въодушевяватъ въ сраженията и ще му помагатъ най-после да избави България и родината на св. Кирилъ и Методий — Солунъ съ славянската Македония — отъ турското робство. Непобедимата руска армия ще облекчи вашитѣ победи: съ васъ въ победитѣ е Богъ, свѣтитѣ славянски равноапостоли, храбрата руска армия и цѣлия руски народъ. Победата при такова условие е несъмнена!

„Войници, вие празнувате днесъ празника на свѣтитѣ, изобразени на вашето знаме, втори после тоя празникъ трѣбва да бжде празнуванъ за победа, която вие ще удържите на високомѣрието и упоритостъта на азиатскитѣ орди, на които се иска вѣчно и безнаказано да позорятъ свѣтитѣ права на нашето отечество и на свещеното ни огнище. Подъ това знаме вие ще летите съ ятагани и саби върху турцитѣ, които потопили нашитѣ човѣшки права, заробили нашето отечество, безчовѣчно избили и потурчили наши царе, князе, боляри; потурчили наши църкви и олтари; сжщитѣ обърнали въ бани и обори; облѣли цѣла България въ кръвта на наши майки, бащи, братя, сестри и невинни синьооки и черно-

¹⁾ Вижъ „Празднованіе дня св. Кирила и Методія въ Плоештахъ“. Илюстрированная хроника войны, Томъ первый, № 14, стр. 103.

оки деца; изъ угробитѣ на майки изваждани деца, подхвърляли и ловели ги на ятаганитѣ си, живи деца и възрастни безчовѣчно пекли; потурчили млади и красиви девойки, невѣсти и деца; пълнили съ гѣхъ своитѣ развратни вертели на харемния животъ; басили наши свещеници и учители — всичко поганясвали тия безбожници агаряни, лишени отъ чувства на човѣколюбие; въ огънь и пламъкъ гори мила България и до тая минута. Терзана и измъчена, България се надѣва на храбрата и непобедима руска войска, въ редоветѣ на която се намирате и вие, войници, подъ знамето, чийто празникъ ние днесъ празнуваме.

„България съ плачъ и ридания ви моли, да не оставате назадъ отъ своитѣ братя по оружие — руситѣ — въ биткитѣ за осасбождението на България.

„Ако руситѣ оставиха своитѣ жени, занятия, интереси, спокойствие и се решиха да умирахъ за насъ и васъ въ България и на Дунава, то колко по-вече задължението и личния интересъ ви кара да умрете въ победа противъ своя собственъ, домашенъ врагъ!

„България се надѣва, че вие съ достоинство ще защитавате това знаме, ще го увѣковѣчите съ победи и геройски ще умрете на бойното поле, гдето всѣки юнакъ го очаква слава. Стига съ насъ това — колко ние умрѣхме въ затворенъ въздухъ, безъ слава, подъ нравственъ и физически натискъ на агарянитѣ, които не ни позволяваха да имаме дори най-простъ полицейски чиновникъ, за да ни разправя по български: по законитѣ на нашитѣ прадѣди и по обичайното право.

„Войници, вие знайте, че турската конституция е основана на *фетвата* на софтитѣ малчугани; конституцията унищожаваше езика на св. Кирилъ и Методий, унищожаваше славянската Кириловска азбука, тя вече отсѣче юридически нашия природенъ езикъ и иска щото славянската речъ да замѣлчи въ устата на българина предъ турския кървавъ ареопагъ и предъ всѣкой баши базукъ; конституцията се домогва да ни направи турци, посредствомъ сливане на *Ивана съ Ахмеда*, и настоява, щото ние да не славимъ живия Богъ по славянски. Именно за такова насилие надъ славянската речъ и понесоха славянскитѣ равноапостоли толкова страдания и гонения отъ враговетѣ на славянството. На васъ падна жребия подъ това знаме да защитавате езика, азбуката и славянската книжовностъ отъ турскитѣ шейхови и ислямови, които се канятъ окончателно да потурчатъ българското население и съ това фактически да наложатъ заглъхването на славянската речъ на Балканитѣ!

„Вие, драги соколи и синове на България, идете да се сражавате подъ това знаме за свещенитѣ права, езика и

върата на България. Бждете юнаци и увѣнчайте това знаме съ победа за слава и честъ на Русия и България“.

„Спомняйте си, че вие се намирате подъ командата на храбритѣ руси. Старайте се да заслужите хлѣба, който ви се дава.“

Тая речъ съ данни отъ руската и българската история е обнародвана безъ никакъвъ подписъ.

За съжаление, българския текстъ на горната речъ изчезналъ и сега никжде не може да се намѣри. Тя е запазена благодарение на това, че още тогава е била обнародвана въ най-първитѣ руски вестници и илюстрации. По сжщия въпросъ нѣма нищо писано и въ многото съчинения по историята на българското опълчение. Прави впечатление и това, че сжщитѣ съчинения сж изключително отъ мемоарно естество.

Д. Уста Генчовъ.

МАНИФЕСТЪТЪ

за обявяването на Освободителната война (1877.—1878. г.)

Съ Божията милост
Ние Александър втори,
Императоръ и самодържецъ Всерусийски,
Царъ полски, великъ князь финляндски и пр.

Царъ Освободителъ

На всички *Наши* любезни вѣрноподаници е известно онова живо участие, което *Ние* всѣкога сме вземали въ сжд-

бинитѣ на угнетеното християнско население въ Турция. Желанието *Ни* да подобримъ и обезпечимъ неговото положение сподѣляше съ *Насъ* и цѣлия руски народъ, който сега изразява своята готовностъ за нови жертви за облекчаване участиѣта на християнитѣ на Балканския полуострови.

Крѣвѣта и имота на *Нашиятъ* вѣрноподаници сѣ били всѣкога *Намъ* скѣпи; цѣлото *Ни* царуване свидетелствува за постоянната *Наша* грижа да запазимъ на Русия благодатѣта на мира. Тая грижа остана *Намъ* присѣща и предъ печалнитѣ събития, които се извършиха въ Херцеговина, Босна и България. *Ние* си бѣхме поставили първоначално за целъ да постигнемъ подобрения въ положенето на източнитѣ християни чрезъ мирни преговори и съглашения съ съюзнитѣ приятелски велики европейски държави. *Ние* не престанаме да се стремимъ, въ продължение на две години да склонимъ Портата къмъ преобразования, които биха могли да завардятъ християнитѣ въ Босна, Херцеговина и България отъ произвола на мѣстнитѣ власти. Извършването на тия преобразования произтичаше напълно отъ прежднитѣ задължения, тържествено приети отъ Портата предъ лицето на цѣла Европа. *Нашиятъ* усилия, подкрепени отъ съвокупнитѣ дипломатически настоявания на другитѣ правителства, не доведоха, обаче, до желаната целъ. Портата остана непреклонна въ своя решителенъ отказъ отъ всѣко действително обезпечение безопасността на своитѣ християнски подданици и отхвърли постановленията на Цариградската конференция. Като изкахме да изпитаме, за убеждение на Портата, всичкитѣ възможни способи на съглашение, *Ние* предложихме на другитѣ кабинети да съставятъ особенъ протоколъ, като внесатъ въ него най-сжществениѣта постановления на Цариградската конференция, и да поканятъ турското правителство да приеме тоя международенъ актъ, който изразяваше крайния предѣлъ на *Нашиятъ* миролюбиви искания. Но *Нашиятъ* очаквания не се оправдаха: Портата не обърна внимание на единодушното желание на християнска Европа и не се присѣдини къмъ изложенитѣ въ протокола заключенія.

Като изчерпахме до край *Нашето* миролюбие, *Ние* сме принудени отъ високомѣрното упорство на Портата да пристѣпимъ къмъ по-решителни действия. Това се иска и отъ чувството на справедливостъ и отъ чувството на собственото *Наше* достоинство. Турция съ своя отказъ *Ни* постави въ необходимостъ да се обърнемъ къмъ силата на орѣжието. Дълбоко проникнати отъ убеждението, че *Нашето* дѣло е право, *Ние* съ смирено упование на помощѣта и милосърдието на Всевишния, обявяваме на всичкитѣ *Наши* вѣрни подданици, че настѣпи времето, предсказано отъ ония *Наши*

думи, на които единодушно се отзова цѣла Русия. *Ние* изказахме намѣрение да действуваме самостоятелно, когато сметемъ това нужно и се изиска отъ честта на Русия. Сега, като призоваваме Божието благословение надъ *Нашитѣ* доблестни войски, *Ние* имъ заповѣдваме да встъпятъ въ предѣлитѣ на Турция.

Издаденъ въ Кишеневъ на априлъ 12 день, година отъ Рождество Христово хиляда осемстотинъ седемдесетъ и седма, а отъ *Нашето* царуване — двадесетъ и трета.

Александъръ.

Освободителната война — 1877—78. г.

Събуденото народно самочувствие и откритата борба, която най-интелигентнитѣ и вдѣхновени българи водѣха срещу могъществото на турската властъ презъ втората половина на XIX вѣкъ се следѣше въ Русия съ видимъ интересъ и голѣмо внимание.

Сама тя, изтощена отъ войната, водена срещу коалицията начело съ Англия на Кримския полуостровъ, унижена отъ постановленията на Парижкия договоръ, отслабнала по море, следъ облекчението, което почувствува въ 1870. год., когато французкитѣ армии бѣха съкрушени отъ Прускитѣ, се стремѣше бързо и добре да подготви въоръженитѣ си сили.

Събитията на Балканския полуостровъ се развиваха по начинъ, който сочеше, че намѣсата на Русия ще стане необходима.

Султанъ Абдулъ Хамидъ бѣше обявилъ свещена война на славянитѣ и жестокоститѣ бѣха толкова по-страшни, колкато по-ясно разбираха въ Цариградъ, че великитѣ сили не сж единодушни въ мѣрките, съ които биха наложили реформената програма, предложена отъ Англия.

Когато следствие ултиматума, подаденъ отъ Царь — Александъръ II, султанътъ спрѣ неприятелствата, пазителката на цѣлостта на султановата империя — Англия бѣше смутена, главно отъ обстоятелството, че на 1. ноември въ Русия бѣше обявена частична мобилизация.

По настояване отъ Лондонъ се събра конференция въ Цариградъ, но рѣшенията ѝ на 8. януарий 1877. година бѣха отхвърлени.

Тогава за цѣлия руски народъ ставаше ясно, че безъ една война нѣма да се облекчи сѣдбата на славянитѣ и когато отъ Петербургъ съобщиха въ Цариградъ, че „Негово Величество Императоръ Всерусийски е решилъ съ сила да добие онова, което не може да се достигне съ единодушнитѣ усилия на великитѣ държави“, руския народъ почувствува гордостъ и морално удовлетворение.

Душитѣ вече бѣха готови за подвигъ. — Стомилионния руски народъ бѣше обзетъ отъ съзнанието, че трѣбва да дава жертви. Едно религиозно, едновременно и племенно чувство тласкаше руситѣ съ единъ замахъ да сломятъ мо-

пожарищата въ Ст. Загора и въ Тракия, много младежи се притичаха въ редоветъ на борцитъ и съ готовност умираха за България.

Наредъ съ въоръженитъ родолюбци и всички учители, духовници, писатели, по-събудени търговци се притекоха на помощ на Очечеството; тѣ съ службата си въ щабоветъ и управленията на рускитъ войски съдействуваха еднакво на освободителното дѣло.

* * *

Турцитъ нѣмаха точно опредѣленъ планъ за отбрана. Тѣ предполагаха да отбраняватъ Дунава и Балкана, като съсредоточатъ две голѣми групи — една между крепоститъ: Силистра, Русе, Шуменъ и Варна и друга въ Видинъ и Никополъ — та като преминатъ въ настѣпление съ тѣхъ, да прекъснатъ съобщенията на руситъ, щомъ тѣ преминатъ Дунава и биха се насочили къмъ Балкана. Но турцитъ очакваха съвършено пасивно настѣпването на този моментъ и като оставиха инициативата напълно въ руски рѣце, дадоха имъ и първитъ успѣхи.

Рускитъ войски, предварително събрани, на 12. априль 1877. година щомъ бѣше обявена войната, настѣпиха въ Ромъния, за да се съсредоточатъ за първата операция — преминаването на Дунава.

За преминуване на Дунава отъ Зимничъ за Свищовъ бѣше назначенъ генералъ Драгомировъ. А предварителното разузнаване, унищожаване на частъ отъ флота и поставенитъ минни заграждения обезпечваха операцията.

Генералъ Драгомировъ имаше пълна свобода съ своята 14. пехотна дивизия и 4. стрелкова бригада — всичко 17 баталиона и 64 орджия, да действува, както намѣри за добре, стига успѣшно да се закрепи на българския брѣгъ.

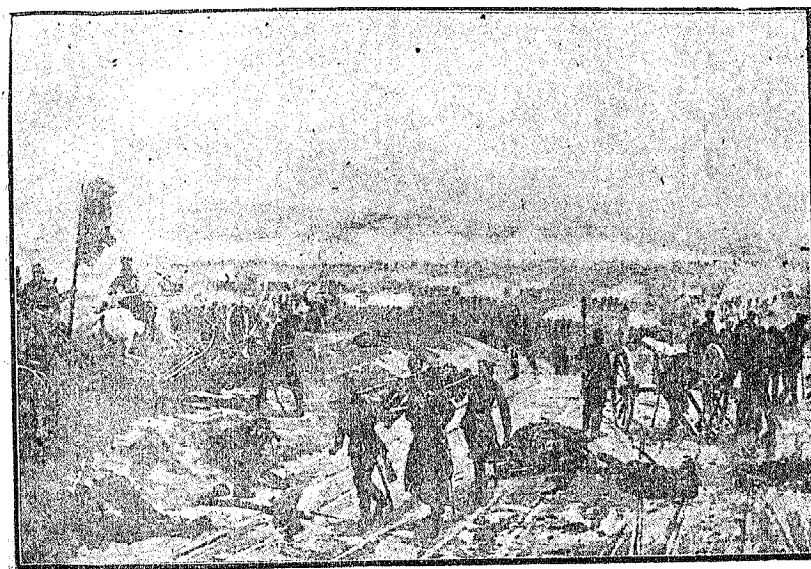
А трѣбваше да се изненадатъ турцитъ, които около Свищовъ имаха 4,100 души съ 6 орджия, въ Русе на 70 клм. 28,000, въ Никополъ на 40 клм. — 10,000, въ Търново на 75 клм. — 4,000 души, които на втория день можеха да пристигнатъ на застрашения пунктъ.

Но генералъ Драгомировъ, избрания вождъ на най-добре обучената 14. пех. дивизия, действуваше смѣло и много бързо.

Благодарение на добре избрания пунктъ за преминаване на предварителното разузнаване, на подготвенитъ плавателни срдства, на направенитъ упражнениа, на запазената тайна, на липсата на вмѣшателства отъ Главната квартира, първата и най-опасната операция бѣше извършена съ удивителенъ успѣхъ.

Въ една нощъ и презъ следващия 15. юлий, Дунава бѣше минатъ на понтони и лодки. Свищовъ превзетъ. Турскиятъ

гарнизонъ разпрѣснатъ и това само съ загубата на 820 бойци, 2 орджия и 19 понтоната.

Освободителната война 1877/78. г. Боя на височинитъ около Свищовъ

Руситъ стѣпиха здраво на българския брѣгъ и се готвѣха да развиятъ усилията си на югъ.

Действующата армия и цѣлата руска земя ликуваха. Въ Европа бѣха удивени, а въ Цариградъ — смъртно смутени. Въ България съзатаенъ дѣхъ очакваха освободителитъ.

Когато ставаше ясно, че Русия ще воюва за освобождението на България и войната се подготвяше, мнозина българи емигранти и току-що напуснали Сърбия, и много българи доброволци се опѣтиха за гр. Кишеневъ, въ Бесарабия и постѣпиха въ руската армия, та заедно съ руситъ да се борятъ за освобождението на България.

Още презъ м. октомврий 1876. година военния министръ генералъ Милюгинъ разбира, че, за да се облекчи настѣплението на рускитъ войски на югъ отъ Дунава, ще трѣбва да се формиратъ нѣколко български дружини, които да послужатъ и за ядро на българско опълчение.

И отъ пристигащитъ отъ Ромъния, Сърбия и България български доброволци на 1. априль 1877. година бѣше съставенъ „пѣши конвой“ на Негово Императорско Височество Великия Князь Николай Николаевичъ старши, главнокомандующъ на руската армия въ предстоящата война.

Предвиденият първоначално три дружини от по две роти, въ които бяха зачислени всички българи, станали руски офицери, не бяха въ състояние да обхванат множеството доброволци. На 17. април тоя конвой беше преименуван „Българско опълчение“, съставено от 6 дружини по 5 роти, сведени въ 3 бригади съ командири руски офицери и подофицери. Началник на опълчението беше генерал — майор Столетов.

Съставено от енергични българи, които се намираха въ най близки връзки съ населението, познаващи местността и пътищата въ България, опълчението можеше да бъде много полезно. И руското главнокомандуване съ право разчиташе на съдействието му. Опълченците бяха много спретнати. Пристегнати въ тъмно зелен сукнен мундир и панталони, накрехнали черъ кожен калпак съ зелено сукнено дъно, на който блести бронзов кръст, обути въ войнишки ботуши, те напето крачеха съ гордо вирната глава.

Въоръжени съ пушка „Шаспо“, преплешили тесакъ (ножъ), те се виждаха истински войници.

Отъ Кишеневъ по желѣзницата опълчението стигна въ Плоешъ, дето се попълни съ нови доброволци, и достигна до 6 000 души, решени на подвигъ българи. Тукъ по скратена програма за най-интензивно обучение, опълчението бързо доби видъ на стройна войска.

А на 6. май предъ възхитения погледъ на стеклия на лагера народъ, главнокомандующия вржчи на ликуващите опълченци знамето, което жителите на гр. Самара му подаряваха. Трета дружина, дружината на подполковникъ Калитинъ, развѣ бѣлия, синъ и червенъ цвѣтъ на освѣтеното Самарско знаме, и опълченците презъ него виждаха образа на измъчената си Родина.

Буенъ възторгъ обхвана опълченците, когато тръгнаха презъ Влашката равнина къмъ Дунава. Съ сълзи на очи те виждаха българския бръгъ и предчувстваха успешната кръвава разплата, и за това нито усилените походи, нито горещото лѣто, нито тежката умора можаха да сломятъ литналите за борба българи.

Щомъ тихия бѣлъ Дунавъ бѣше преминалъ при Свищовъ на 15. юний, опълченците потрепнаха и впоследствие по построения мостъ стѣпиха на българския бръгъ. Тамъ предстоеше сега да изпълнятъ великото си предназначение.

Ние знаемъ, че въ това време турците разполагаха почти съ 200,000 души и ежедневно можаха да увеличаватъ силите си. Положението на преминалите Дунава руски войски бѣше благоприятно, но само ако те възприематъ отбранителния начинъ на действие. Обаче, русите трѣбваше да настѣпватъ и като прехвърлятъ всичките си войски на българ-

ска земя, действующата армия достигаше едва до 180,000 души, сили, недостатъчни за осигуряване на операционната линия и за бързи и съкрушителни действия. Съ напредването въ вътрешността на турската империя силите щѣха още да намалѣватъ. Като остави източния отрядъ на р. Янтра и насочи западния отрядъ да превземе Никополъ и достигне до р. Витъ, главнокомандующия реши да тлѣсне останалите войски: 8. корпусъ 4. стрелкова бригада, българското опълчение и конницата къмъ В. Търново. За резервъ на всички войски въ Свищовъ оставаше 4. корпусъ.

За да събере сведения за разположението на турците, за да завладѣе проходъ презъ Балкана, по който да може да настѣпи армията въ Тракия, за да повдигне бунтъ отъ населението, та да се разпрѣснатъ турските сили и да се отвлѣче вниманието имъ, за да се разстрои администрацията, бѣха назначени подъ началството на генералъ лейтенантъ Гурко 10 баталиона, 43 ескадрона и 40 орждия, които образуваша Предния отрядъ. Съставенъ по-вече отъ конница, този отрядъ включваше цѣлото българско опълчение. Това не бѣше най-добрата руска пехота, но опълченците познаваха местата и те именно трѣбваше да повдигатъ българите южно отъ Балкана и като създадатъ прѣчки на турците, да облекчатъ бойните операции на армията.

Ето каква велика задача предстоеше да изпълни първата българска войска. И ония, на които много руски офицери още не довъряваха, проявиха тогава чувствителност дѣла.

Отъ 22. юний, Предниятъ отрядъ шествуваше на Дунавската равнина и следъ слаба съпротива на 25. юний превзе старата столица — В. Търново, заета и разорена отъ турците презъ 1393. год. т. е. преди 484 години.

Веднага генералъ Гурко насочи конницата си да разузнае Хаинкѡйския и Шипченския проходи, отстоящи право на югъ отъ В. Търново.

Турските сили 13,000 души, разпрѣснати на малки групи отъ Сливенъ до Шипка, на 90 клм. фронтъ, не можаха да отбраняватъ сериозно балканската планинска верига. И следъ като узна, че Шипченския проходъ, презъ който минава шосето, се отбранява по-сериозно, а Хаинкѡйския, считанъ за непроходимъ, се само наблюдава, генералъ Гурко реши да премине Балкана именно презъ Хаинкѡйския проходъ и отъ тамъ да се насочи по долината на р. Тунджа на западъ, да разбие разпрѣснатите турски сили, да заеме Казанлъкъ и като се появи въ тилъ на турците, които защищаватъ Шипченския проходъ и да осигури пътя за настѣпление на армията къмъ Цариградъ.

Следъ съответната организация на марша си за движение презъ планината, на 2. юлий генералъ Гурко, като изненада турцитѣ, прехвърли Балкана и бѣше въ с. Хаинкѡй.

На 5. юлий следъ слаба съпротива въ долината на р. Тунджа, дето руската конница умѣло действуваше, бѣше завладѣнъ гр. Казанлъкъ. Тогава генералъ Гурко комбинира действие отъ Габрово и отъ къмъ с. Шипка и на 7. юлий завладѣ цѣлия Шипченски проходъ.

Бѣше вече преодоленъ и втората естествена преграда, която се изпръчваше по пътя на настѣпленieto къмъ Цариградъ. Генералъ Гурко се разпореди да се съсредочатъ войскитѣ му въ Казанлъкъ.

Но ние видѣхме, че руската армия не бѣше толкова многочислена, та, като остави заслони срещу турцитѣ на изтокъ и на западъ, все пакъ да има достатъчно сили да развие своя бръзъ маршъ къмъ столицата на империята.

И до като генералъ Гурко така щастливо завършваше възложената му задача, Русчушкия отрядъ — около 45,000 души зае на 25. юний р. Янтра съ гр. Бѣла, а на 6. юлий бѣше вече на р. Черни Ломъ. Този отрядъ, който имаше срещу си по-многочисленъ противникъ (въ Русе 23,000, а въ Шуменъ 22,000, въ Разградъ 8,400, въ Османъ-Пазаръ 8,600 — всичко около 72,000 души, отъ които около 30,000 души годни за действие въ полето) безъ да срещне особено съпротива, завърши съ успѣхъ възложената му задача и не позволяваше на турцитѣ да видятъ какво става на западъ.

Но докато действията се развиваха така щастливо на югъ и на изтокъ, руситѣ срещнаха на западъ по-сериозна съпротива.

* * *

За презеждането на крепостта Никополъ 9. корпусъ употреби нѣколко дена и като изгуби около 1,300 бойци, на 4. юлий плени гарнизона — около 7,000 души съ 113 орджия.

Сега вече руситѣ разшириха фронта на дѣсния бръгъ на Дунава до 65 клм. и можаха да построятъ мостъ и при Никополъ, та да установятъ по-сигурна връзка съ базата. Но генералъ Криднеръ не бързаше подобно на генералъ Гурко, да равие успѣха, не схващаше, че въ такива моменти бързината удесеторява силитѣ, че благоприятнитѣ моменти никога не се повтарятъ и за това сторенитѣ грѣшки се изкупватъ съ нови операции, струващи много жертви и губене на ценно време. Въмѣсто да бърза да заеме Плѣвенъ той искаше да даде почивка на войскитѣ си. А бързото заемане на Плѣвенъ бѣше необходимо не само за изпълнение на задачата, да осигори дѣсния стратегически флангъ на армията, но и да си осигори действията на самия 9. корпусъ. Вниманието на генералъ Криднеръ бѣше погълнато отъ Никополския гарнизонъ.

Но генералъ Криднеръ, като не проявяваше собственъ починъ да извърши това, не бързаше да изпълни и заповѣдитѣ на главнокомандующия, който настойчиво искаше още на 4. юлий да се насочатъ за Плѣвенъ не само конницата, но и два пехотни полка съ артилерия, защото трѣбва да се предпази отъ възможното настѣпление на Видинскитѣ турски войски.

Време се губѣше и едва на 6. юлий отъ Никополъ за Плѣвенъ бѣше насочена една пехотна бригада, за да завладѣе на 7. юлий Плѣвенъ, въ който градъ се предполагаша слаби турски сили.

Виждаме, че до 7. юлий руситѣ имаха на всѣкжде извънредни успѣхи: преодолѣха Дунава, заеха на Балкана Шипченския проходъ, владѣха вече долината на р. Тунджа, завладѣха Никополъ на западъ и на изтокъ Русчушкия отрядъ безпрепятствено достигна до р. Черни Ломъ.

Както армията, тъй и главнокомандующия бѣха съ повишенъ моралъ отъ видимото бездействие на турцитѣ, съвършваше вече планътъ за бързо настѣпление къмъ Цариградъ. Завладѣната на югъ отъ Дунава територия, обаче, налагаше разхвърляне на силитѣ, защото Западния и Русчушкия отряди, като осигуряваха двата фланга на операционната линия, погълнаха много сили, които липсваха на ядрото за развиване на успѣха, а и връзката съ базата, единственитѣ още мостове при Свищевъ, бѣше много ненадеждна. Армията зависѣше отъ този мостъ, тънка и несигурна нишка, скъсването на която можеше да причини много тежки дни за руската армия.

* * *

Щомъ бѣше преминалъ Дунава отъ Черна Гора, Сулейманъ паша тръгна съ армията си по море за Тракия, а Османъ паша отъ Видинъ се насочи на изтокъ и на 7 юлий влѣзе въ Плѣвенъ. На другия день руситѣ го атакуваха неуспѣшно и понесоха 2,400 души загуба.

Ставаше необходимо да се възпре настѣпленieto на ген. Гурко, защото не можаха да му се отдѣлятъ подкрепления. А въ това време Сюлейманъ съ своитѣ 45,000 души бѣше южно отъ Ст-Загора и заплашваше единнадесеттѣ хиляди души на Гурко. За да се освободатъ войски трѣбаше да се свърши съ Османъ паша. На 18. юлий, 32,000 руси атакуваха отново, но следъ като паднаха 7,000 бойци, атаката бѣше сломена. А въ това време, генер. Гурко, за да печели време и защити събраното около войскитѣ му население, искаше съ бързи и смѣли движения да бие по части разхвърленитѣ турски групи. Но като не намѣри ядрото на Рауфъ паша въ Нова Загора, изложи слабия Старо-Загорски гарнизонъ подъ ударитѣ на Сюлейманъ.

На 19. юлий, генералъ Гурко, безъ да знае, че Сюлейманъ паша се е вече насочилъ да атакува сжия денъ, бързше да стигне въ Ст.-Загора. И докато разбие 9,000 х. турци на Реуфъ паша при с. Джуранли, войските и населението въ Ст. Загора приживяваха трагични минути. Отъ рано утро около града кипше жестокъ кървавъ бой. Подъ напора на многобройния противникъ положението ставаше критическо, а помощъ не идше. Защитниците бѣха обградени, отхвърлени на северъ и озвѣрени турци нахълтаха въ града, гдето се отдадоха на своя най-нездържанъ варваризъмъ. Тѣ изклаха и избиха всички българи, които заловиха тамъ, следъ като го опожариха до основи.

Въ този първи бой опълчението се покри съ вѣчна слава, изгуби около 535 души, следъ като постла околноститѣ съ 1000 турски трупове, паднали по-вечето въ щиковия бой.

Тогавъ частъ отъ Предния отрядъ се оттегли на Шипка а по-големата частъ предъ Хаинкѣйския проходъ. Руската армия премина въ отбранително положение, възчакваща нови подкрепления.

Сюлейманъ паша искаше да премине на свой редъ презъ Шипченския проходъ и подаде ржка на Османъ паша въ Плѣвненъ. И той отъ 9. августъ почна своитѣ атаки, срещу 5 български дружини и два руски полка съ 27 орджия.

На 9., 10. и 11. августъ съ върховни усилия, Сюлейманъ съ множество атаки се силѣше да овладѣе проходи. Генералъ Радецки съ усилені маршове при 40° топлина насочи резервитѣ къмъ застрашения пунктъ. А на 11. августъ къмъ 5 часа сл. пл. отбраната изнемогваше и преживяваше тежки часове. Краятъ на отбраната настѣпваше. Но въ върховниятъ моментъ, пристигнаха първитѣ подкрепления. Прохода бѣше задържанъ. Въ тежката шипченска отбрана паднаха 3,500 човѣка, но честъта на Русия бѣше спасена. Опълченцитѣ, като не отстъпиха отъ прохода не допуснаха да се отсрочи освобождението на България, кой знае още докога. Геройското държане на защитниците даде морално удовлетворение заради неуспѣхитѣ при Плѣвненъ и изтъкна ненадминатитѣ бойни качества на опълченцитѣ, извикващи възхищенията и на ония, които до тогава малко имъ довѣряваха.

Така въ полето при Ст.-Загора на 19. юлий и по върховетѣ на Шипка на 9., 10. и 11 августъ следъ петъ столѣтия възкрѣсваха предъ очитѣ на удивения свѣтъ великитѣ борчески качества на българина.

И никой сега не смѣеше да се съмнява въ достоинства на този мъченически народъ. Ето защо, докато преминалитѣ презъ Дунава опълчески дружини воюваха, въ Свищовъ се сформироваха нови 6 опълченски дружини, попълнени отъ младежитѣ на освободенитѣ земи и отъ бѣжанцитѣ изъ

Тракия. До есента имаше вече 12 български дружини съ 48 роти.

* * *

Въ втората половина на м. августъ нови подкрепления засилиха руската армия. Градъ Ловечъ бѣше превзетъ и вече се откриваше достѣпъ за атакуване на Плѣвненъ и отъ югъ. Тамъ Османъ паша имаше 40,000 души съ 60 орджия, срещу които атакующитѣ противопоставяха 82,000 пушки, 11,000 сабли и 444 орджия. Но генералъ Зотовъ надценяваше турскитѣ сили, той не вѣрваше въ успѣха на атаката и разпореденията му не бѣха надѣхани съ оная самоувѣреностъ, която внушава довѣрие за успѣха въ боя.

На 30. августъ атаката започна. Но, понеже главния ударъ бѣ произведенъ само съ 22 баталиона, а демонстрираше се съ 60 баталиона и следъ като паднаха близо 16,000 души за трети пътъ руситѣ претърпѣха поражение при Плѣвненъ.

Освободителната война 1877/78. г. Боя при Долень Джбникъ

Цѣла Русия бѣше покрусена, а нейнитѣ врагове ликуваха, защото войната се затягаше и не се виждаше близкитѣ ѝ край.

Съ пристигналите нови подкрепления, града бѣше напълно обкръженъ, комуникационния пътъ съ София бѣше прекъснатъ, а генералъ Гурко съ 25,000 души — Западния отрядъ — бѣше въ Орхание и на Араба—Конакъ.

Положението на Плевенъ ставаше се по-тежко. И за да спаси честта на турското оръжие, на 28. ноемврий Османъ паша се реши на подвигъ — да се измъкне отъ блокадата къмъ София. Но контръ-атакуванъ и раненъ той се сдаде съ цѣлата си 40,000 армия.

Великото събитие настѣпи. Руските войски се освобождаваха, а въ Цариградъ веднага разбраха критическото положение. Султанътъ се надѣваше на Англия щото съ нейно съдействие да се склочи примирие преди да сѣ форсирани Балканските проходи.

А настѣпила бѣше суровата зима съ силни виелици, снѣжни бури и урагани, особено непоносими въ планината. Студъ 20° сковаваше окървавената българска земя, дето освободители и угнетители се борѣха на смъртъ и на животъ.

* * *

При все това, като правѣха пълна преценка на обстановката, императорътъ и главнокомандующиятъ решиха да направятъ това, което никой не мислѣше, че е възможно: неочаквано да преминатъ Балкана и се спуснатъ бързо къмъ Цариградъ.

Генералъ Гурко съ 60,000 души трѣбваше първи да форсира Арабаконашкия проходъ. Следъ него генералъ Радецки съ 45,000 души трѣбваше да мине Шипченския проходъ, генералъ Карцевъ съ 5,000 души презъ Троянския проходъ трѣбваше да подѣржа връзка между първите.

Генералъ Гурко чрезъ обхождане отъ дветѣ страни на прохода се помъчи въ страшна снѣжна буря да плени защитниците на Араба-Конакъ. И като че ли самоотвержеността на руските войски не получи видимо възнаграждение. Подготвеното тактическо обкръжаване не успѣ и турците се спасиха отъ окончателна гибель, само защото снѣжните бури не допуснаха лѣвата колона да слѣзе въ полето.

Но пакъ резултатите бѣха прекрасни. Преминаването презъ Балкана бѣ извършено на 20. декемврий, софийското поле заедно съ София овладѣно, обстоятелство, което окуражи сърбите да се намѣсятъ активно въ войната.

Генералъ Карцевъ на 28. декемврий бѣше вече слѣзълъ въ Карлово.

За преминаване презъ Шипченския проходъ, генералъ Радецки назначи срещу центъра на турското разположение около 12,000 души, за да задържатъ турците горе на прохода и отъ двѣтѣ му страни по една обходна колона за действие въ полите на Балкана къмъ Шейново. Лѣвата коман-

дуваше князь Св. Мирски — 19,000, между които една опълченска дружина.

Дѣсната — командуваше генералъ Скобелевъ II. Тя се състоеше отъ 15 баталиона, 7 бѣлг. опълченски дружини, 7 сотни, 6 пл. орждия — всичко 15,000 души.

Презъ грамадни прѣспи, разчиствани отъ хиляди български колоните на 24. декемврий настѣпиха. Първъ въ полето се спусна Св. Мирски и бѣше сериозно заплашенъ отъ войските, събрани въ Шейновския лагеръ. Колоната на Скобелевъ II срещна по-големи затруднения. Опълченците посрещнаха съ възторгъ заповѣдта за преминаване на Балкана и генерала имаше абсолютна вѣра въ тяхъ. Около 2 часа на 28. декемврий войските слѣзали въ полето вече налитата върху редутите при Шейново. Опълченците наравно съ русите настѣпваха великолепно подъ най-силно развитъ огънь. И като наближиха заледените турски редуты, атакуваха на ножъ, завладѣха ги и сломиха съпротивата на Вейселъ паша, армията на когото бѣше пленена. Това е първата атака на младата българска войска, атака кървава, стремителна и всесъкрушаваща.

Въ отбраната опълченците бѣха упорити и чрезъ контръ-атака отстояваха позициите си. Въ настѣплението не удържими, тѣ бѣха вихрени въ атаките си. Добрите качества на първите български войници бѣха заслужено оценени отъ Царя Освободителъ и той много пѣти засвидетелствуваше, на народа, който бѣ освободата на когото воюваше, на народа, който бѣ отхранилъ тѣзи готови за смъртъ български деца.

Тази победа имаше най-големи послѣдствия за по-нататъшния ходъ на войната. Русите се връзваха между войските на Сюлейманъ паша около Т.-Пазарджикъ и тѣзи на Мехмедъ Али паша около Сливенъ и вече пѣти имѣ за Т.-Сейменъ въ долината на Марица бѣше откритъ.

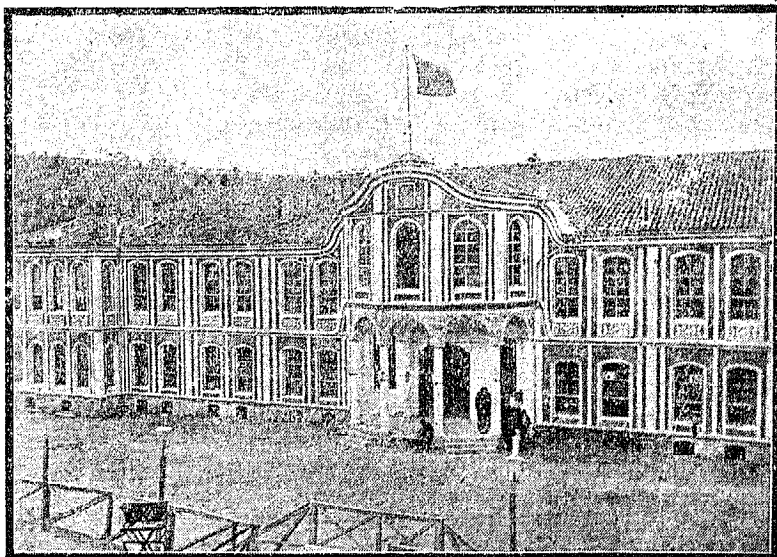
На 3. януарий султана поиска миръ и на 7. пълномощниците му се явиха въ Казанлъкъ. На 19. въ Одринъ се склочи примирие и понеже турците бавѣха да подпишатъ миръ, руските войски стигнаха до Цариградъ. При това положение на 19. февруарий турците подписаха Санъ Стефанския миръ, съ който се освобождаваше българския народъ и се създаваше Санъ Стефанска България.

Недево.

Кратък исторически преглед на развитието на българската войска

Следъ петстотинъ годишно робство, първата основа за уредбата на българската войска бѣше положена презъ освободителната Руско-Турска война, въ 1877.—78. г. Отъ участници въ българскитѣ възстания и отъ доброволцитѣ въ Сръбско-Турската война презъ 1876. г. се сформировали въ г. Кишеневъ, на 1. априлъ 1877. *пешия конвой* на Н. И. В. Николай Николаевичъ Старшия, въ 3 дружиненъ съставъ, съ по 2 роти въ дружината.

Съ приказъ по действующата руска армия този конвой е билъ преименуванъ въ „*Българско опълчение*“. То се е със-

Зданието, гдето е заседавало първото народно събрание въ гр. В. Търново

тояло отъ шесть дружини, които сж били сведени въ три бригади, въ всѣка бригада е имало по две дружини. За на-

чалникъ на опълчението билъ назначенъ генералъ *Столетовъ*.

Българското опълчение презъ Освободителната война е взело живо участие въ сражението при Стара-Загора и Казанлъкъ и при геройската защита на Шипченския проходъ. Показаното юначеството отъ младата българска войска очуди свѣта и предизвика благодарността на Н. Височество руския главнокомандующъ. По този начинъ, тамъ горе, на Шипченскитѣ върхове се положиха първитѣ военни традиции, които послужиха като закуска на бѣдещата армия, която имаше да изнесе една героична и нечувана борба за обединението на българското племе.

Впоследствие били сформировани още 6 дружини, които на 3. октомврий 1877. г. били включени въ състава на съществуващитѣ три бригади, които щѣха да иматъ вече по дружини.

Следъ С. Стефанския договоръ била е положена уредбата на народната армия на българското княжество, за която целъ на 25. априлъ 1878. г. като проектъ сж били издадени „Временныя правила для образованія Земскаго болгарскаго войска“ Споредъ този проектъ съставъ на земската войска се е състоялъ отъ:

59 п. дружинни по 4 роти

13 конни дружини, отъ 4—6 сотни.

17 батареи на 8 орждия, отъ по 2 артилер. роти.

Въ окупирания отъ руситѣ български земи, сж били сформировани, въ началото на 1879. г. 29 п. дружини (по-после 30 п. дружини, 6 конни сотни, 6. артилерийски роти (батареи).*) Следъ политическото разкъсване на България, съгласно Берлинския договоръ, били сж отдѣлени отъ българската земска войска 9 п. дружини, 2 конни сотни и 2 батареи, които се подчиняватъ на Източно-Румелийския генералъ—губернаторъ.

Отъ това време, по-после, войскитѣ на българското княжество и източно-румелийскитѣ следватъ свой собственъ пътъ.

Княжевскитѣ войски. На 1. юний 1879. г. България е раздѣлена на два военни отдѣла: източенъ съ седилище въ Шуменъ и западенъ — въ Плѣвенъ. На източния отдѣлъ сж били подчинени пешитѣ дружини № № 9., 10., 12., 13., 14., 17., 18., 19., 20; коннитѣ сотни №№ 3. и 4. и една пионерна рота.

На западния отдѣлъ били подчинени пешитѣ дружини № № 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 11., 15., 16., 21. Видинската конна сотня № 2.

*) За кадъръ на тѣзи войски сж послужили 12 опълчески дружини.

На 14. май 1879. г. сж били обявени за временно ководство „Общія основанія и устойство земскаго вой Княжество Българскаго“. Тъзи правила, обаче, не мож да доживятъ дълго време. На 17. декемврий сжщата 1879. г. е било утвърдено „Привременно положение за българската войска“. Въ това положение се е предвиждало, в основа на гласуваната въ Търново конституция, че го̀во Височество князътъ е Върховенъ Вожда на всичк въоръжени сили на княжеството, както въ мирно, така и военно време и че въоръженитъ сили на княжеството ще състоятъ отъ: 21 пеши дружини, 4 конни сотни, 6 пеши тарей, 1 планинска батарея, 1 конна батарея, 1½ пионери, 1 обсадна рота и команда отъ мѣстния артилерий паркъ.

Офицерскитъ и подофицерскитъ кадъръ на българск войска е билъ съставенъ почти изключително отъ чин отъ руската армия, която споредъ Берлинскитъ договори трѣбваше да напусне територията на княжеството.

Въ този периодъ е било основано Софийското воен училище, отъ което презъ май м-цъ 1879. г. сж били изплатени офицеритъ отъ 1. випускъ, които допълниха кадръ въ българскитъ и източно румелийски войски и отпосле служиха да съставятъ българския команденъ съставъ и образуватъ висшето командване на армията. Изпуснат младежи отъ първото българско Военно училище напъл оправдаха очакванитъ надежди.

Мѣроприятието за откриването на Софийското училище трѣбва да се счита като една благоразумна мѣрка отъ китъ окупационни власти, защото съ производството на офицери българи се гарантираше националния обликъ на нов българска армия и се отстраняваше възможността на авантюристи да нахлуятъ въ султанската източно-румелийска войска.

По-широко развитие на армията се започва презъ 1883. г. Военнитъ отдѣли бѣха закрити, а 24 дружини бѣ сведени въ 4 бригади — по 6 дружини въ всѣка.

Презъ 1883. г. отъ князь Контакузина, като воененъ министъръ, е била положена основата на по-силна военна организация и отъ сжществуващитъ дружини сж бѣ сформировани 8 пехотни полка.

Отъ 1. и 2. конни полкове е била сформирована „1. конна бригада“, а отъ наличнитъ 12 батареи били сж сформировани два артилерийски полка, отъ по две отдѣления въ всѣки единъ.

Полковетъ бѣха разпредѣлени по два въ всѣка бриг

Източно румелийска милиция.

Споредъ Органическиятъ уставъ тя е съставлявала частъ отъ отоманската армия. Въ мирно време пехотата се е състояла отъ 12 дружини, отъ една до три роти въ всѣка; артилерията отъ една полубатарея, каваларията — отъ една сотня, а пионеритъ — отъ една сапѣорна рота. За подготовката на офицеритъ и подофицеритъ е билъ сформированъ единъ *Учебенъ баталйонъ*, въ състава на който сж влизали две роти пехота, ескадрона, полубатареята (4 орждия) и сапѣорната рота.

Къмъ войската се числяла и областната жандармерия. Милицията и жандармерията се управлявали отъ единъ началникъ, който билъ назначаванъ направо отъ султана.

Въ периода отъ 1877.—1885. г. българскитъ войски се командували отъ руски офицери. Уставитъ и наставленията за обучението бѣха приетитъ въ руската армия. Така щото българската войска имаше изгледъ, че съставя частъ отъ руската армия. Длъжноститъ ротенъ, дружиненъ, бригаденъ командири, воененъ министъръ бѣха заети отъ руси. Българскитъ млади офицери изпълняваха длъжноститъ на младши офицери въ частта и управленията. Едва въ 1884. г. нѣкои отъ тѣхъ бѣха удостоени съ командването на роти, а въ 1885. г., следъ обявяването на съединението, тѣ заеха въ капитански чинъ всичкитъ по-горни длъжности въ армията, отъ ротенъ командиръ до воененъ министъръ включително. Само въ източно-румелийската милиция имаше нѣколко българи въ майорски чинъ, които преди Руско-Турската война въ 1877.—78. били служили въ руската армия.

Следъ съединението. — Обединението на дветъ провинции, следъ Сръбско-Българската война, създаде нови условия за развитието и организацията на въоръжената сила на княжеството.

Къмъ 8 български полка се прибавиха сформированитъ 4 полка, съ по 4 дружини, отъ южно-българската милиция и се образуваха още две нови бригади — 5. и 6. — Отъ сжщитъ войски бѣше заповѣдано да се формирова 3. коненъ полкъ (4 ескадрона) и 3. артилерийски полкъ (6. батарея и единъ планински взводъ).

Въ 1886. г. бѣха разформировани 2. п. Струмски полкъ, 1. артилерийски полкъ и Военното на Н. В. училище, които бѣха взели участие въ детронирането на Князь Александъръ и вмѣсто тѣхъ отново бѣха сформировани 13. Рилски полкъ, 4. артилерийски полкъ и Военното училище.

Въ сжщата година бѣше сформирована по една четвърта дружина при северно българскитъ полкове, пионерния полкъ и дисциплинарната рота.

През 1887. г., съгласно превременото положение от 1879. г., българската войска се състояла:

Пехота — 12 полка, отъ по 4 дружини и по четири роти. Висша тактическа единица е била бригадата, която се е състояла отъ 2 полка. Всичко е имало 6 бригади.

Артилерия — тя се е състояла отъ 3 артилерийски полка съ по 6 полски батареи. Сжществуваше и една обсадна батарея.

Кавалерия — тя се е състояла отъ 3 конни полка съ по 4 ескадрона и единъ отдѣленъ ескадронъ — собственъ конвой на Н. Височество Князътъ.

Инженерни войски — тѣ сж се състояли отъ единъ пионеренъ полкъ отъ 6 пионерни и една телеграфна роти.

Флотъ. — Числили сж се една яхта „Александръ“, 4 парахода, 7 катера, 2 миноносци, 3 баржи и 20 понтона.

През 1886. г. въ пехотата сж били сформироваани 24 кадрови роти — по една за всѣко военно окръжие; къмъ третъ конни полка сж били формироваани по единъ 5-ия ескадронъ. При артилерийскитъ полкове сж били сформироваани 7-тъ батареи, а при 2. и 4.—артилерийски полкове — по единъ планински взводъ, както при 3. артилерийски полкъ. Къмъ пионерния полкъ е била придадена още една 8. рота — желѣзнопътната и полка билъ раздѣленъ на две дружини.

През 1889. г. отъ сжществующитъ 12 пехотни 4 дружинни полка бѣха сформироваани 24 такива, отъ по две дружини. Въ кавалерията сформироваха 4. коненъ полкъ, а въ артилерията при всѣки единъ отъ третъ полкъ се сформирова още по една 8. батарея и по единъ втори планински взводъ. Отъ 4. артилерийски полкъ се сформирова новъ 1. артилерийски полкъ, а отъ 2. и 3. артилерийски полкове се формироваха 5. и 6. артилерийски полкове, — всѣки единъ отъ по 4 полски батареи и по 1 планински взводъ.

През 1890. г. 24 кадрови роти бѣха придадени къмъ действующитъ полкове. Сжществующата до тогава обсадна батарея биде преименована въ „крепостна“, като се формирова още една такава въ Шуменъ. Презъ сжщата година артилерийскитъ полкове бѣха подчинени на пехотнитъ бригади.

През 1891. г. бѣха разформироваани кадровитъ роти. При пионерния полкъ сж били формироваани още две пионерни и една минно-понтонна рота; а полка билъ съставенъ отъ три дружини: две пионерни съ по 4 роти и една техническа, въ която влизали желѣзнопътната, телеграфната и минно-понтонната роти.

Презъ тази година е билъ приегъ отъ Народното събрание „Закона за устройството на въоръженитъ сили на Българското Княжество“, съ който се положи здрави основи за развитието на въоръженитъ сили на България

и за консолидирането на военната организация на страната, която ни тури въ реда на благоустроенитъ европейски войски.

Презъ 1892. г. сжществующитъ шестъ пехотни бригади бѣха преименовани въ *пехотни дивизии*, като имъ се даде следующето название:

1. пеша бригада —	1. п. Софийска дивизия
5. „ „	2. п. Тракийска „
6. „ „	3. п. Балканска „
4. „ „	4. п. Преславска „
3. „ „	5. п. Дунавска „
2. „ „	6. п. Бдинска „

При всѣко полково окръжие се билъ сформироваанъ по единъ резервенъ полкъ. Четиритъ конни полка сж били сведени въ „кавалерийска дивизия“.

При артилерийскитъ полкове сж били сформироваани още по една полска батарея. Кадровата и учебна батареи били преименовани въ резервни батареи като била сформироваана още една такава. Крепостнитъ батареи били развървъ „крепостни баталиони“.

Пионерниятъ полкъ е билъ преформироваанъ въ „пионерна бригада“ отъ 3 пионерни дружини и три пехотни роти.

Презъ 1893. г. при всѣка пехотна дивизия е била сформироваана по една сотня дивизионна кавалерия. Сформироваани били още 3 резервни батареи, като станали всичко шестъ. Планинскитъ взводове били преименовани въ планински „полубатареи“. При Видинския крепостенъ баталионъ била сформироваана още една крепостна рота, а при софийския — пионерна команда.

Резервнитъ полкове презъ 1895. г. били приладени къмъ действующитъ полкове. За подготовката на подофицера въ войската била сформироваана една „подофицерска рота“.

Коннитъ сотни №№ 1., 2., 3. 6, били причислени къмъ кавалерийскитъ полкове като 5-и ескадрони, е отъ останалитъ 4 и 5 сотни билъ сформироваанъ „отдѣленъ дваескадроненъ кавалерийски дивизионъ“.

Въ артилерията 6-тъ резервни батареи били включени въ състава на артилерийскитъ полкове, като шести батареи. Артилерийскитъ полкове били раздѣлени по две отдѣления, отъ по 3 батареи всѣко. Отъ планинскитъ полубатареи сформироваани три планински батареи. Въ Шуменъ билъ формироваанъ още единъ крепостенъ баталионъ отъ три роти.

Въ пионернитъ бригади отъ желѣзнопътната, телеграфната, мостова роти били сформироваани една „техническа дружина“.

Презъ 1891. г. е била създадена *пограничната стража* отъ шестъ роти.

Презъ 1896. г. въ артилерията били сформироваани три нови плански батареи, които заедно съ сжществующитъ по-

рано, образували по едно двубатарейно „планинско отделение“ при 2., 3. и 4. артилерийски полкове. Освенъ това, при 4. артилерийски полкъ били сформирвани още три полски батареи, които били сведени въ „трето артилерийско отделение“ на поменатия полкъ.

Презъ 1897. г. 16. п. резервентъ полкъ, който бѣ причисленъ къмъ 20. Добруджански полкъ, бѣ отдѣленъ и развърнатъ въ 4 ротентъ съставъ съ седалище въ гр. Силистра. Съществуващата „морска частъ и флотилия“ се раздѣли на „Дунавска флотилия“ и „Морска частъ“.

Следъ направенитѣ измѣнения въ „Закона за устройството на въоръженитѣ сили“ отъ 1891. г., презъ 1897. год. той бѣ преработенъ и на ново създаденъ.

Презъ 1898. г. отъ 16. п. резервентъ полкъ бѣ сформированъ, „Силистренския постояненъ гарнизонъ“.

Отъ шесттѣ погранични роти се сформирваха шестъ погранични дружини, а въ Силистра се сформирова „5. конентъ полкъ“ отъ отдѣлението кавалерийски дивизионъ и като се взеха по единъ ескадронъ отъ 3. и 4. конни полкове.

Въ артилерията се сформироваха третитѣ отдѣления, всѣко отъ по три батареи, при полковетѣ 1., 2., 3., 5. и 6 и третитѣ планински батареи отъ полковетѣ 2., 3. и 4. *)

Презъ 1899. г., отъ резервнитѣ кадри, които бѣха припадени къмъ действующитѣ полкове бѣха формирвани 12 резервни полка, по 2 въ всѣка дивизионна областъ; всѣки полкъ се състоеше отъ по 5 роти, отъ които едната погранична.

Била е въведена *бригадната организация*; всѣка пехотна бригада се е състояла отъ 3 пехотни полка (два действующи и единъ резервентъ).

Презъ същата година отъ планинскитѣ батареи е билъ формиранъ единъ „планински артилерийски полкъ“.

Пионерната бригада е била разформирована, а пионернитѣ дружини въ командно отношение сж били подчинени на дивизиитѣ, а въ техническо — на инженерната инспекция.

Презъ 1900. г. реорганизацията на армията е засегнала само инженернитѣ войски и Военното министерство.

Презъ 1901. и 1902. ставатъ нѣкои твърде малки промѣни и то по вечето въ пионернитѣ войски.

Въ 1903. г. за българската армия настѣпва най благоприятната минута, защото тя се значително уголѣмява: били сж сформирвани още три дивизионни управления, а отъ съществуващитѣ 12 резервни полка сж били образувани полкове действащи, съ по две дружинентъ съставъ.

*) Княжеството презъ тази година получи ново териториално подраздѣление по дивизионни области, полкови военни окръжия и военни околии.

Въ зависимостъ отъ новата организация на армията и територията на княжеството е била раздѣлена на 9 дивизионни области, а всѣка областъ — на 4 полкови окръжия.

Свѣтовната война, Нощна атака

Пограничнитѣ роти и Силистренскитѣ гарнизонъ сж били разформирвани и влѣзли въ състава на действующитѣ полкове.

Лейбъ Гвардейскитѣ на Н. Ц. Височество ескадронъ се развърналъ въ Лейбъ-Гвардейски полкъ. При всѣки гвардейски ескадронъ билъ сформированъ още по единъ ескадронъ. Били сформирвани две бригадни управления: въ 1. бригада били включени 1. 2. конни полкове, а въ 2. — 3. и 4.

Били сж сформирвани още три артилерийски полка. Планинскитѣ артилерийски полкъ билъ преименуванъ въ „планинска артилерийска бригада“. Били сформирвани отъ съществуващитѣ три пионерни дружини още шестъ, за всѣка една дивизия по една пионерна дружина. Желѣзопѣжната рота се развила въ желѣзопѣжна дружина.

Презъ 1906. г. територията на княжеството се раздѣля на *три военноинженерни области*.

Презъ 1907. година били сж сформирвани 6 конни полка отъ по три ескадрона. Коннитѣ полкове сж били разпредѣлени така:

Въ 1. бригада	— 1., 2. и 5.	к. полкове
„ 2. „	— 3., 4., 6. и 7	„ „
„ 3. „	— 8., 9., 10.	„ „

Презъ същата година трѣбвало е да се сформирва 39 митралиозни команди, отъ които 36 за пехотнитѣ полкове и останалитѣ три за кавалерийскитѣ бригади.

Отъ този кратък прегледъ за историческото развитие на българската армия, ние виждаме какъ тя постепенно, отъ етапъ къмъ етапъ, се е приближавала къмъ своята окончателна организация, която преди Балканската война получава завършената си форма. Последниятъ войни, несъмнено, доказа солидността на тази организация и творческата способност на българските военни организатори.

Командване, обучение и културна дейностъ.

Следъ Сръбско-Българската война, българските офицери застанаха начело на българската войска по всичките стъпала на военната иерархия. Съ слаба специална подготовка, съ малък служебенъ опитъ, тѣ бѣха принудени първо да формиратъ себе си като началници, а следъ това и като учители и възпитатели на повѣренитѣ имъ части. Получили изключително само строева подготовка отъ руските кадрови офицери, съ трудъ и прилежание допълниха тактическата си подготовка и успѣха да добиятъ нова, по рационална бойна подготовка на командванитѣ отъ тѣхъ части.

Свѣтовната война. Щурмово нападение

Обучението въ армията взе по-правилна и систематическа насока и постепенно се достигна до организирането на занятия съ тритѣ рода на оружieto и голѣмитѣ маневри. По този начинъ българската армия постепенно и рационално се готвѣше за воденето на войната съ собствени сили. По пѣтя на своята служебна дейностъ, българското офицерство срещна маса мъжнотии, но то не се стъписа и съ упорство и постоянство достигна нужното съвършенство, за да може да застане начело на голѣмитѣ командни единици.

Следъ 1897. г. действующитѣ уставы въ войната бѣха побългарени, командитѣ и обучението става на български езикъ, и по този начинъ армията взема напълно български образъ.

За просвѣтната дейностъ въ армията сж работили следущитѣ научни институти.

Военното на Н. В. училище, школата за подготвянето на запасни подпоручици въ пехотата, която сжествува отъ 1901. г. Школата за подготвяне запасни подпоручици отъ артилерията, сжествува отъ 1901. г., кавалерийската школа.

Машинно и минно огнярско училище при флота, функционира отъ 1901. г.

Желѣзо пѣтна школа отъ 1904. г.

Щабъ-офицерски курсъ.

Ветеринарно-подофицерско училище съ учебна ковачница.

Топографическа школа.

Санитарни команди.

Учебни подофицерски дружини.

Полкова учебна команда.

За напредъка на армията бѣше необходимо да се създаде и съответнитѣ културни сръдства.

Презъ 1888. г. бѣ основано периодическото списание „Военния Журналъ“. Следъ това „Прегледъ на иностранната военна литература“, „Войнишка Сбирка“, Военни Известия“ и „Офицерска библиотека“.

Следъ Балканската война, българската армия биде уголъмена съ още една дивизия — 10. п. Бѣломорска*).

Тежки времена за българската армия, настѣпватъ, следъ Голѣмата свѣтовна война, защото споредъ клаузитѣ на мира въ Ньой, българската армия губи своя националенъ характеръ и се преобрѣща въ наемническа, като се запрещава, по единъ нечуванъ до сега начинъ, на българскиятъ народъ да нѣма право за личната защита на своята държавна територия. Това посегателство върху суверенитета на българската държава не може да трае за дълго време и сме увѣрени, че въ скоро време ще настѣпятъ дни на по-голѣма човѣшка справедливостъ. Това, мислимъ, се диктува отъ спокойствието и мира въ Европа. Подѣлбата на народитѣ на победени и победители крие въ себе си много опасности. . .

И. И. Ф.

*) Въ началото на 1915. г. се откри Военната академия.